

**BEZOEKERSCENTRA
BIJ NATUURGEBIEDEN
IN VLAANDEREN**

Bart De Muynck

Chr. Inas Jeesteram

BEZOEKERSCENTRA BIJ NATUURGEBIEDEN IN VLAANDEREN

Bart De Muynck

BEZOEKERSCENTRA BIJ NATUURGEBIEDEN IN VLAANDEREN

STICHTING LEEFMILIEU
ANTWERPEN

Bart De Muynck
Bezoekerscentra bij natuurgebieden in Vlaanderen

© Stichting Leefmilieu v.z.w.
Kipdorp 11 - 2000 Antwerpen

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Kaft : Bezoekerscentrum Molsbroek (foto : Elaine Ost)
Lay-out en ontwerp logo : Carina De Cleer

D/1990/0360/14

INHOUD

Voorwoord	6
Inleiding	7
1 Portret van een bezoekerscentrum	8
2 Bezoekerscentra in Vlaanderen	12
3 Evaluatie van de huidige situatie	74
4 Naar een beleid in Vlaanderen ?	88
5 Bezoekerscentra buiten Vlaanderen	90
Samenvatting - Summary	92
Literatuurlijst	94

VOORWOORD

De toenemende problematiek rond natuur- en milieubehoud heeft de nood doen ontstaan ieder mens bewust te maken van het belang van de natuur.

Natuur- en milieu-educatie krijgt op diverse manieren concrete vorm : de oprichting van bezoekerscentra (natuurcentra) is er een van. Deze brochure wil in de eerste plaats een 'praktische gids' zijn voor alle potentiële gebruikers van bezoekerscentra, en dat zijn er velen : schoolklassen, jeugdverenigingen, socio-culturele organisaties, ... en alle mensen - individueel of in groep - die hun vrije tijd zinvol en 'natuurbelevend' willen besteden.

Voorál leerkrachten - zo hopen wij - vinden hun weg naar de bezoekerscentra : hun leerstof wordt des te indringender naarmate ze betrokken is op een onmiddellijke werkelijkheid - de levende natuur -, die zichtbaar en tastbaar is.

De brochure evalueert ook de huidige situatie van de bezoekerscentra. Ze pleit tenslotte voor een nauwere samenwerking tussen instellingen en verenigingen met eenzelfde streefdoel en wil een tastbaar document verschaffen aan de recent opgerichte overkoepelende werkgroep rond bezoekerscentra. In die zin richt ze zich ook tot alle belangstellenden, en tot de vormende en beleidsinstanties.

De basisgegevens voor deze publikatie werden verzameld in het kader van mijn opleiding tot Bijzonder Licentiaat in de Menselijke Ecologie (Vrije Universiteit Brussel). Iedereen die betrokken was bij de realisatie van voorliggende publikatie wil ik dan ook bedanken; in het bijzonder Walter Hellebuyck, Paul Stryckers, Leo Doms, Annie Fleerackers-Ruys, Stichting Leefmilieu v.z.w., de beheerders van de 29 bezoekerscentra, André Verstraeten, Willy Van Rompu, Marjan Baert, Geert Schelstraete, collega's van het Natuurcentrum Bourgoyen-Ossemeersen en de Dienst Leefmilieu van de Stad Gent.

Bart De Muynck

INLEIDING

Milieuproblemen grijpen om zich heen. Het besef dat het water dat wij drinken bevuild is en de lucht die wij inademen dagelijks moet worden gecontroleerd, heeft ons doen beseffen hoe waardevol de natuur is en hoe weinig we erover weten.

Een aantal belangrijke initiatieven ontstonden om verschillende onderdelen ervan te bestuderen en te observeren, aanvankelijk alleen binnen de strikt natuurwetenschappelijke instellingen, later voor een ruimer publiek.

Ieder initiatief koos een specifiek observatie- en werkterrein : zo b.v. het *arboretum* en de *botanische tuin* die bomen, bloemen en planten bekendmaken aan een ruimer publiek, de *kinderboerderij* die vooral het opgroeiende kind, dat sterk vervreemdt van dier en platteland, die wereld weer nabij brengt, en het *veldstudiecentrum* dat studenten stageaccommodatie biedt voor observatie en persoonlijke studie (zie ook hoofdstuk 1).

Binnen dit ruimere kader situeert zich het *bezoekerscentrum* met een zeer eigen profiel, gericht op het verkennen van een gebied of een streek als vorm van milieu-educatie. Het is één van de instrumenten die er in belangrijke mate kan toe bijdragen mensen hun eigen verantwoordelijkheid te leren opnemen t.o.v. hun leefmilieu dat men er leert kennen en waarderen.

In een eerste hoofdstuk wordt het bezoekerscentrum op een bondige wijze doorgelicht in zijn specificiteit, en als milieu-educatief instrument gesitueerd tussen aanverwante milieu-educatieve accommodaties.

Het centrale deel van deze publikatie (hoofdstuk 2) biedt een voorstelling van de bestaande bezoekerscentra in Vlaanderen (tot mei 1990) en vormt zo een praktische gids voor informatie en educatieve mogelijkheden.

Hoofdstuk 3 evalueert het functioneren van die centra en biedt zo aan de verschillende overheden en verenigingen een leidraad bij de realisatie van een dergelijke accommodatie.

De noodzaak aan een samenhangend beleid terzake, en de rol die de recent opgerichte overkoepelende werkgroep daarin kan vervullen worden in hoofdstuk 4 behandeld.

Tenslotte wordt de situatie buiten Vlaanderen bondig besproken (hoofdstuk 5).

Deze publikatie kan een hulpmiddel zijn om een breed publiek bewust te maken van een gezond en gaaf milieu als leefwereld.

Om het bezoekerscentrum binnen het brede aanbod van milieu-educatieve accommodaties een eigen profiel te geven werd een logo ontworpen.

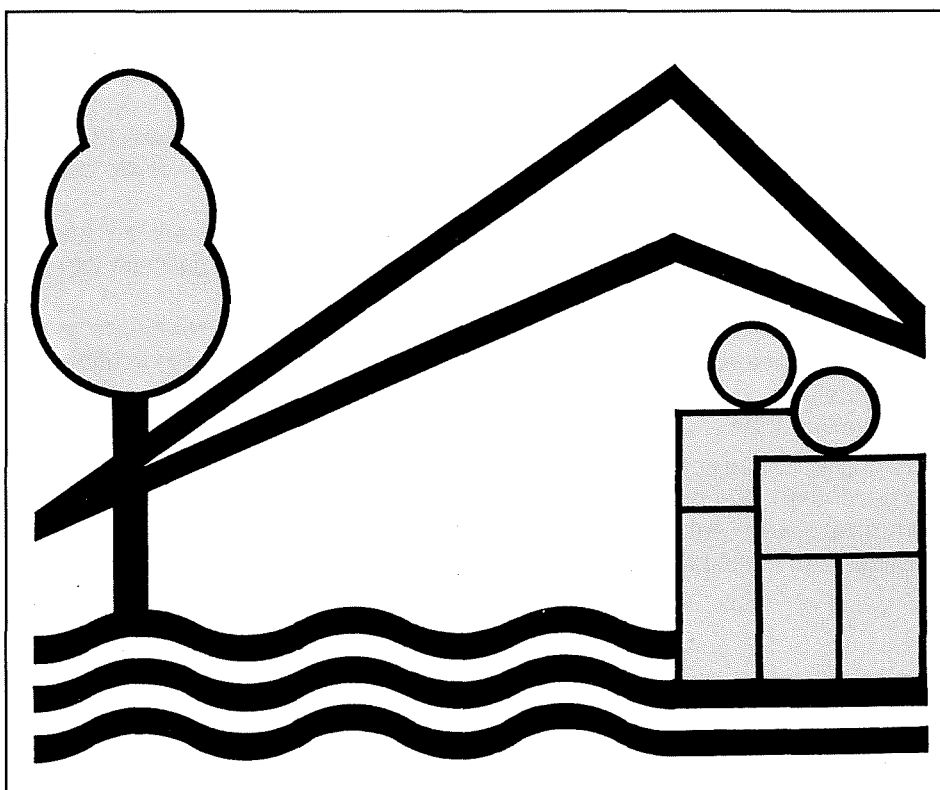
1 PORTRET VAN EEN BEZOEKERSCENTRUM

Een bezoekerscentrum is een accommodatie, gelegen bij een gebied, waar de bezoeker - individueel of in groepsverband - informatie kan krijgen over en waar belangstelling kan gewekt worden voor de natuur, cultuur en recreatieve mogelijkheden van het belendende gebied.

Wat ?

Een bezoekerscentrum is dus een gebiedsgebonden informatiecentrum dat individuele bezoekers en/of groepen opvangt bij een bezoek aan een natuurgebied.

Waar toe ?

Hoofddoelstelling hierbij is informatie te verschaffen én belangstelling te wekken, nl. via terreingebonden informatie de bezoekers een vleugje milieubesef meegeven, en hen aansporen voorzichtig en zorgvuldig om te gaan met het totale leefmilieu. Het bezoekerscentrum kan vooral een startpunt worden voor verder terreinonderzoek, al of niet met begeleiding (excursies).

Behalve als bron van inlichtingen is een bezoekerscentrum ook uitermate geschikt als instrument ten dienste van het beheer van het gebied en om de bezoekersstroom in goede banen te leiden.

Waarom ?

De mens vervreemdt steeds meer van zijn omgeving omdat veel relaties met die omgeving niet meer vanzelf duidelijk zijn : productieprocessen, woonomstandigheden, communicatiesystemen zijn veelal zo complex dat specifieke deelproblemen het zicht op het geheel verhinderen. Veel mensen staan onwennig ten opzichte van hun omgeving en voelen er zich niet bij betrokken.

Een bezoekerscentrum kan niet de oorzaken van de vervreemding opheffen, maar kan er wel toe bijdragen dat de mensen zich bewust worden van de relatie mens-omgeving, van wat wel en niet kan. Het stelt de bezoeker in staat zelf ontdekkingen te doen en dingen op te merken waaraan hij anders zou zijn voorbijgegaan. Op die manier kan de belevingswaarde van een bezoek verhoogd en de vrijetijdsbesteding waardevoller gemaakt worden. Ook wordt het verantwoord leren omgaan met natuur, landschap en het cultuur-historisch erfgoed hierdoor bevorderd (*Anonymus* 1981).

Voor wie ?

Zowel individuele bezoekers (weekendwandelaars) als groepen (scholen en verenigingen) kunnen doelgroepen zijn. Voor het onderwijs kunnen bezoekerscentra een belangrijke functie vervullen, zeker nu er een tendens bestaat om vanuit het onderwijs het contact met de natuur via natuurobservatie meer en meer te herstellen. Ook buurtbewoners en gebruikers van terreinen (in of rond het gebied) kunnen gevisieerd worden.

Hoe ?

De informatie over het aangrenzende natuurgebied kan op verschillende manieren aangeboden worden : via permanente en tijdelijke tentoonstellingen, film- en diaprojectie, mondelinge begeleiding.

Bezoekerscentra en milieu-interpretatie

Het idee van milieu-interpretatie is rond 1920 in Amerika ontstaan. Tijdens excursies in natuurgebieden werden bezoekers gewezen op interessante elementen in de natuur en werd hen tevens uitgelegd waarom die daar aanwezig zijn. Zo liet men de deelnemers aan de excursies met al hun zintuigen (voelen, zien,

---

horen, ruiken en eventueel proeven) kennis maken met bomen, bloemen, planten, dieren, stenen, sterren, enz. Men noemde dit 'environmental interpretation' of 'countryside interpretation'. In Nederland nam men dit idee over en noemde het 'milieu-interpretatie' (*den Hertog* 1986), een term die in Vlaanderen weinig bekend is.

Milieu-interpretatie legt uit waarom het natuurgebied zo bijzonder is, waarom men het waard acht dat gebied te beschermen, waarom en hoe het wordt beheerd. Centraal bij milieu-interpretatie staat de relatie tussen de mens en zijn omgeving. De natuur moet voor de bezoeker meer worden dan een abstract begrip (een plek buiten om vrij te zijn, om frisse lucht in te ademen en om te wandelen of te spelen). Pas als de bezoeker zélf heeft ervaren wat de natuur hem allemaal kan bieden en als hij begrijpt hoe onmisbaar de natuur is voor de mens, dan pas zal hij werkelijk kunnen bijdragen tot de bescherming van de natuur. Pas als hij begrijpt waarom een deel van het gebied niet toegankelijk is, zal hij de bordjes 'verboden toegang' respecteren. Pas als hij de bloemen heeft gezien die hij vertrapt, zal hij op de paden blijven en pas als hij weet hoe gemakkelijk de dieren worden verstoord, zal hij eraan denken zijn hond aan de lijn te houden (*de Wolf* 1981).

Het bezoekerscentrum als milieu-educatief instrument

Milieu-educatie betekent opvoeden tot een milieubewust gedrag. Het bezoekerscentrum is één van de instrumenten in het grote geheel van de milieu-educatie. Elk instrument probeert op zijn eigen manier bij te dragen tot de vorming van mensen die hun eigen verantwoordelijkheid (leren) kennen ten aanzien van ons totale leefmilieu. In een bezoekerscentrum probeert men de bezoeker zodanig te informeren dat hij het aanpalende gebied gaat verkennen als een individu dat zich medeverantwoordelijk acht voor het behoud van dat gebied en van de natuur in het algemeen (*Loogman* 1982). Veel mensen die er in hun vrije tijd op uit trekken, staan een beetje onwennig tegenover het gebied dat ze bezoeken omdat ze niet weten wat er te zien is en te beleven valt. Kennis van het gebied kan ertoe bijdragen dat mensen meer zien en beleven in het gebied en daardoor inzien dat het belangrijk is om voorzichtig om te gaan met ons milieu (*Weernekers* 1981).

Verwante milieu-educatieve accommodaties

Een *veldstudiecentrum* is een cursuscentrum met logiesaccommodatie, waar leerlingen, studenten, leraren, en andere geïnteresseerde groepen door veldstudiecursussen de verscheidenheid en de relaties in het milieu en de invloed van de mens hierop leren kennen, begrijpen, waarderen en beleven (*Casteels et al.* 1986). Het Provinciaal Natuurcentrum Limburg (Populierenlaan 30, 3620 Lanaken-Rekem) is voorlopig het enige veldstudiecentrum in Vlaanderen. Het organiseert voor groepen o.m. ecologische dagprojecten en meerdaagse studieverblijven (*Geusens* 1986, *Geusens* 1988).

Een *natuurhistorisch museum* is een museum met als primaire op het publiek gerichte taak het wekken van belangstelling voor en het verruimen van de kennis van en het inzicht in de natuur. Er zijn 3 natuurhistorische musea in Vlaanderen met

---

een brede educatieve werking : het Museum van het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen (Vautierstraat 29, 1040 Brussel), het Schoolmuseum Michel Thiery (Sint-Pietersplein 14, 9000 Gent), en het Museum van de Zoo (Koningin Astridplein 26, 2018 Antwerpen).

Een *botanische tuin* is een plantentuin met zowel in- als uitheemse planten, waarin de verzameling minstens ten dele volgens taxonomische criteria is gerangschikt en doorgaans deels in de open lucht, deels in geklimatiseerde ruimten (kassen) wordt gepresenteerd. Een *arboretum* is een plantentuin met een verzameling in- en uitheemse bomen. In België is de werkgroep Belgische Botanische Tuinen en Arboreta (Heuvel 2, 2180 Kalmthout) werkzaam die momenteel 16 leden telt. In 1989 verscheen van deze werkgroep een folder met basisgegevens van elke plantentuin en elk arboretum.

Een *kinderboerderij* is een centrum (soms een echte boerderij), waar vooral jonge kinderen kennis kunnen maken met levende (huis)dieren en waar in de boerderij-sfeer passende lessen en demonstraties worden gegeven (*Stryckers en De Staercke* 1981). Momenteel zijn er een twintigtal kinderboerderijen operationeel in Vlaanderen waarvan 18 aangesloten bij de Federatie van Kinder-, jeugd- en gezinsboerderijen (Neerhofstraat 2, 1710 Dilbeek).

Voor meer informatie over deze verwante milieu-educatieve infrastructuren kan men terecht bij de hierboven vermelde koepelorganisaties en bij het Centrum voor Natuurbeschermingseducatie v.z.w. (Ommeganckstraat 20, 2018 Antwerpen) die hiervan een overzichtskaart publiceerde (*Stryckers* 1989).

---

2 BEZOEKERSCENTRA IN VLAANDEREN

De idee van bezoekerscentra vond pas vanaf de jaren '70 ingang in Vlaanderen. Momenteel, mei 1990, zijn er 29 bezoekerscentra operationeel in Vlaanderen; 28 in het Vlaamse en 1 in het Brusselse Gewest.

West-Vlaanderen

- 1 Bezoekerscentrum Lippensgoed-Bulskampveld - Beernem
- 2 Natuurcentrum Beisbroek - Brugge
- 3 Infohuisje De Westhoek - De Panne
- 4 Marien ekologisch centrum - Oostende

Oost-Vlaanderen

- 5 Natuurcentrum Bourgoyen-Ossemeersen - Mariakerke (Gent)
- 6 Ecologisch natuurcentrum De Bosrand - Gontrode (Melle)
- 7 Natuurcentrum Walburg - Sint-Niklaas
- 8 Bezoekerscentrum Molsbroek - Lokeren
- 9 Onthaalcentrum De Grutto - Gent

Antwerpen

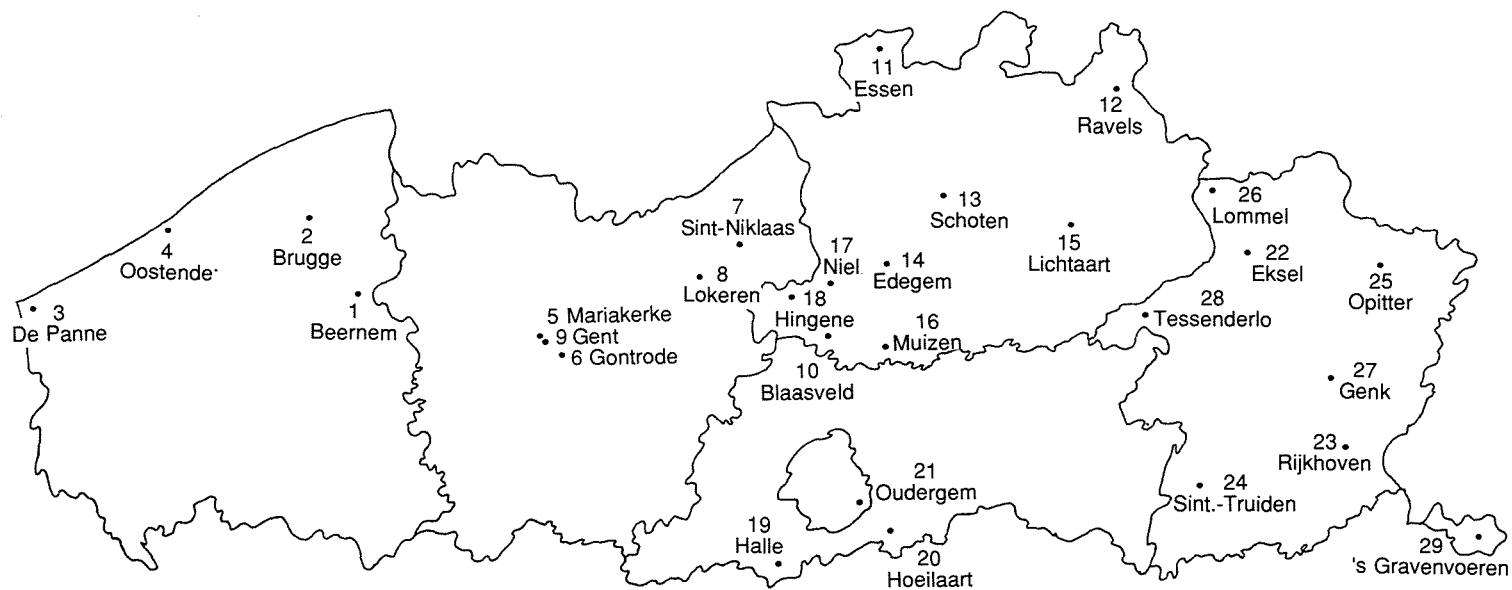
- 10 Onthaalcentrum Het Broek - Blaasveld (Willebroek)
- 11 Bosmuseum Wildertse Duintjes - Essen
- 12 Onthaalcentrum boshuis Ravels - Ravels
- 13 Bezoekerscentrum Vordenstein - Schoten
- 14 Natuurcentrum Fort 5 - Edegem
- 15 Pedagogische Dienst De Hoge Rielen - Lichtaart (Kasterlee)
- 16 Natuureducatief centrum Hanswijckhoeve - Muizen (Mechelen)
- 17 Natuurcentrum De Paardestal - Niel
- 18 Scheldenatuurcentrum De Notedop - Hingene (Bornem)

Vlaams Brabant

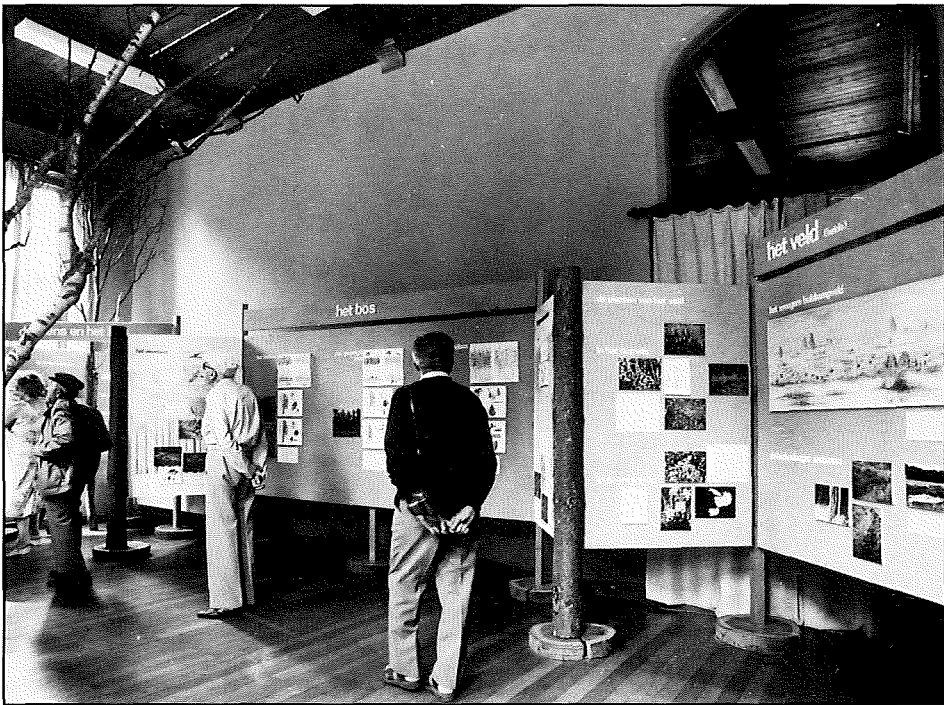
- 19 Bosmuseum Hallerbos - Halle
- 20 Bosmuseum Zoniënwood - Hoeilaart (Groenendaal)
- 21 Infocentrum Zoniënwood - Oudergem

Limburg

- 22 Bosmuseum Pijnven - Eksel (Hechtel-Eksel)
- 23 Bezoekerscentrum Alden Biesen - Rijkhoven (Bilzen)
- 24 Bezoekerscentrum Nieuwenhoven - Sint-Truiden
- 25 Bosmuseum Pollismolen - Opitter (Bree)
- 26 Museum Wateringhuis - Lommel
- 27 Milieu- en natuurcentrum Heempark - Genk
- 28 Bosmuseum Gerhagen - Tessenderlo
- 29 Natuurhistorisch centrum De Swaen - 's Gravenvoeren

Geografische spreiding van de bezoekerscentra in het Vlaamse en het Brusselse Gewest

1 Bezoekerscentrum Lippensgoed-Bulskampveld BEERNEM

Het provinciaal domein Lippensgoed-Bulskampveld (200 ha) is een gevarieerd geheel met uitgestrekte loof- en naaldbossen, heiderestanten, akker- en weilanden. Op de benedenverdieping van het vrij centraal gelegen kasteel heeft het provinciebestuur van West-Vlaanderen een bezoekerscentrum ingericht.

Het biedt de bezoeker een info- en verkoopsbalie en twee tentoonstellingsruimten, nl. een kleine ruimte voor tijdelijke thema's en een groot permanent gedeelte over het veld (de heide) en het bos met een boshuisje voor kinderen.

De voornaamste doelgroep is de individuele recreant. In het domein zijn een aantal wandelpaden uitgezet waarvoor een begeleidende folder of brochure voorhanden is. Voor het lager onderwijs is er een natuurpadwerkboekje (herfst en lente) aanwezig. Groepen kunnen een geleide wandeling aanvragen.

info* : Bezoekerscentrum Lippensgoed-Bulskampveld
Provinciaal domein Lippensgoed-Bulskampveld, 8030 Beernem
050/78 91 76

open : - zondag : 14u - 18u
- van maart t.e.m. november ook op woensdag en zaterdag : 14u - 18u
- groepen op aanvraag

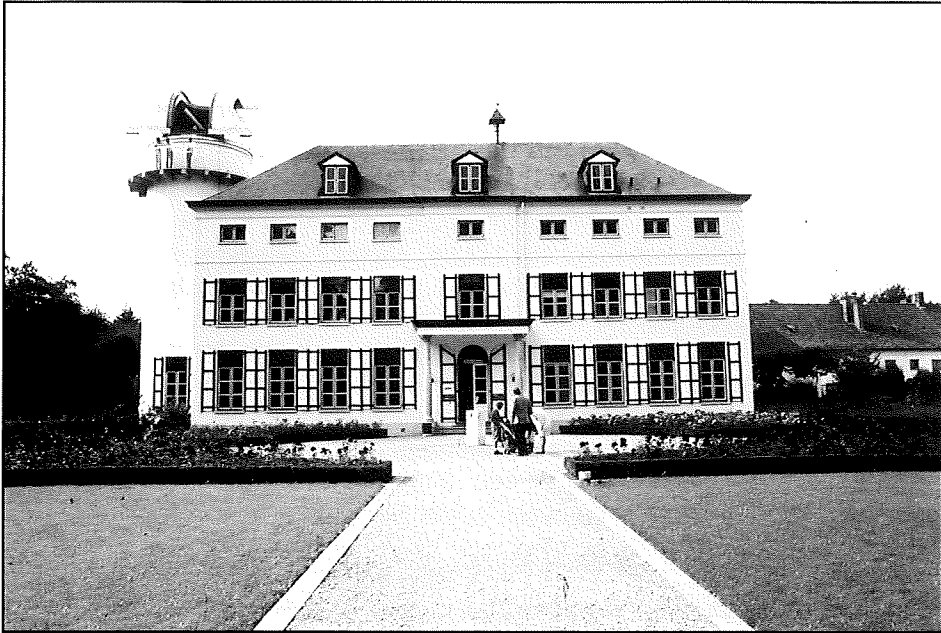
prijs : - gratis voor het bezoekerscentrum
- 500 fr. voor een geleide wandeling (voor het lager onderwijs 250 fr.)

eigenaar : Provincie West-Vlaanderen
beheerder : Provincie West-Vlaanderen, 7de Afdeling (050/40 31 11)
personeel : - huisbewaarder (bezoekerscentrum)
- domeinwachters (geleide wandelingen)

literatuur : *Broeckx J* (1984) Het natuureducatief centrum van het
provinciaal domein 'Lippensgoed-Bulskampveld' te Beernem.
CVN-krant 14(1) : 13 - 16.

datum van openstelling : april 1983

*Is - tenzij anders vermeld - tevens de ligging van het bezoekerscentrum.

2 Natuurcentrum Beisbroek BRUGGE

Het stadspark Beisbroek (100 ha) is een van de vele kasteelparken in de vrij bosrijke zandstreek ten zuiden van de Brugse agglomeratie. Het omvat bospercelen (50%), dreven, een stukje heide, akkers en weiden en een boomkwekerij. Het stadsbestuur van Brugge heeft het vrij centraal gelegen landhuis (kasteel) ingericht als een bezoekerscentrum.

Op de benedenverdieping is er een infobalie, een grote tentoonstellingsruimte, een leeshoekje en een veldlabo. De permanente tentoonstelling belicht de belangrijkste landschappen in het Brugse, de levensgemeenschappen bos en heide, en actuele milieuknelpunten. Tal van doe-elementen zijn aanwezig. De eerste verdieping doet deels dienst als tentoonstellingsruimte voor tijdelijke thema's, deels als les- en dialokaal voor de opvang van groepen.

Het educatieve beleid richt zich tot individuele bezoekers en groepen. Er zijn lesbladen uitgewerkt en er is een natuurpadbrochure te koop.

info : Natuurcentrum Beisbroek

Zeeweg 96, 8200 Brugge (Sint-Andries)

050/39 09 75

open : - van maandag t.e.m. vrijdag : 14u - 17u

- zondag : 14u - 18u

- gesloten van 1 december t.e.m. 31 maart

- groepen op aanvraag

prijs : - gratis voor het natuurcentrum

- 20 fr. per persoon voor een geleide wandeling (gratis voor Brugse scholen)

eigenaar : Stad Brugge

beheerder : Stad Brugge, Groendienst, Natuureducatieve afdeling

(050/31 98 03)

personeel : Luc Maene, bioloog

Marc Becuwe, educatief assistent

Jan Verschueren, educatief assistent

Hilde De Nolf, educatief bediende

literatuur : *Leys J, Becuwe M* (1978) Plaatselijke natuureducatieve voorzieningen. Groenkontakt 10 : 24-27.

datum van openstelling : september 1976

3   Infohuisje De Westhoek DE PANNE

De Westhoek (340 ha) was het eerste natuureservaat in Vlaanderen (1957). Het is het laatste stuk relatief ongerepte duinstrook van enige omvang aan de Belgische kust. Het biedt een afwisseling van begroeide duinruggen en vochtige pannen die geomorfologisch en plantengeografisch belangrijk zijn.

Tijdens de vakantieperiodes (paasvakantie, zomervakantie, ...) wordt er aan de hoofdtoegangsweg een infohuisje geplaatst waar de bezoeker terecht kan met zijn vragen en iets kan kopen. Het is een heel kleinschalige accommodatie waar je als bezoeker niet binnen kan en die na de vakanties verwijderd wordt.

Het infohuisje is tijdens de vakantieperiodes elke dag open.

info   : Infohuisje De Westhoek

        Schuilenlaan, De Panne

open   : elke dag tijdens de vakantieperiodes van 10u tot 17u

prijs   : gratis

eigenaar   : Dienst voor Toerisme De Panne v.z.w.

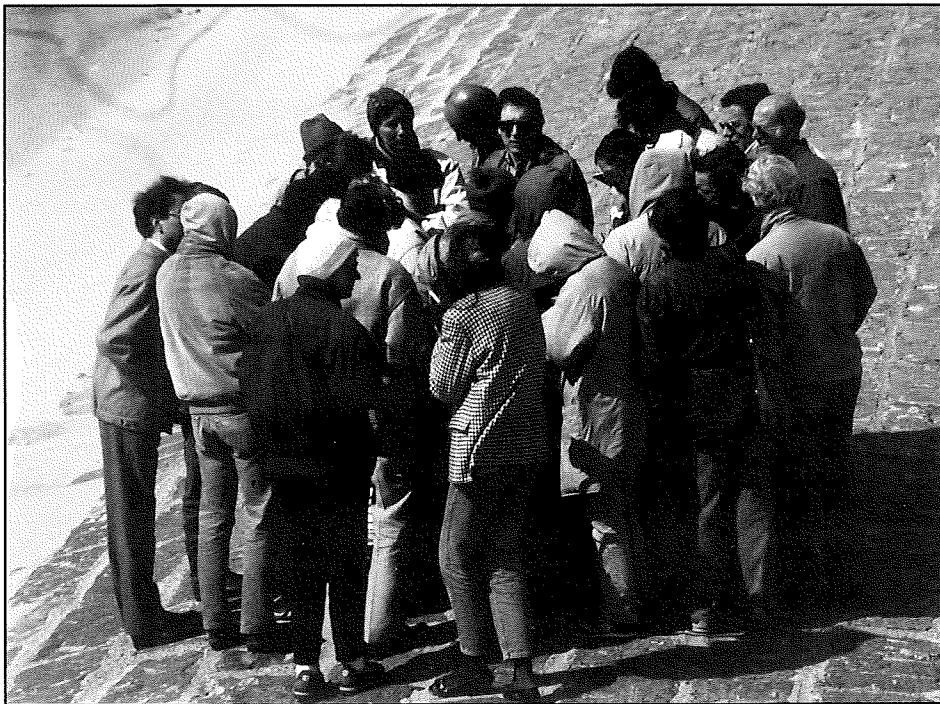
beheerder   : - Dienst voor Toerisme De Panne v.z.w. (058/41 13 02)

              - A.R.O.L. - Dienst Natuurbehoud

              ir. W. Godderis (050/33 36 71)

personeel   : 1 bediende

datum van openstelling : juli 1988

4 Marien ekologisch centrum OOSTENDE

Centrum Middenkust v.z.w. beheert twee gebouwen in de Langestraat te Oostende op enkele honderden meters van de kust, nl. het Marien ekologisch centrum (nr. 73) en jeugdherberg 'De Ploate' (nr. 82).

Het Marien ekologisch centrum is een bezoekerscentrum en omvat op de beneden-verdieping een informatie- en documentatielokaal (met een 'groene winkel') m.b.t. het mariene milieu, en op de eerste verdieping een kleine bibliotheek en een leslokaal voor de opvang van (kleine) groepen.

Voor de individuele bezoeker is er een strandgidsje uitgewerkt. Er worden geleide strandwandelingen georganiseerd met nadien een evaluatie in het bezoekerscentrum. Groepen kunnen een geleide wandeling of een biotoopstudie aanvragen (eventueel met opdrachten, teksten en werkbladen) en kunnen dit naar keuze op een halve dag, een volledige dag of gedurende een meerdaags verblijf (zeeklassen) afwerken.

- info : Marien ekologisch centrum
Langestraat 73, 8400 Oostende
- open : - van maandag t.e.m. zondag : 9u - 12u en 14u - 17u
- groepen op aanvraag
- prijs : - gratis voor het ekologisch centrum
- 60 fr. per persoon (30 fr. voor kinderen) voor een geleide wandeling
- studies voor projectonderwijs op aanvraag

beheerder : Centrum Middenkust v.z.w. (059/80 52 97 : jeugdherberg)
personeel : vrijwilligers

datum van openstelling : mei 1985

5 Natuurcentrum Bourgoyen-Ossemeersen MARIAKERKE (Gent)

De Bourgoyen-Ossemeersen is een natuurgebied van ongeveer 200 ha, gelegen aan de westrand van Gent langs de oevers van de Leie. Het bestaat grotendeels uit vochtig grasland dat 's winters nog gedeeltelijk onder water loopt. Het gebied is als landschap gerangschikt (1978) en gedeeltelijk erkend als natuurreservaat (1982). Aan de belangrijkste invalsweg heeft het stadsbestuur van Gent een natuurcentrum opgericht van waaruit het beheer van het natuurreservaat wordt gevoerd.

Dit centrum omvat een goed uitgerust klaslokaal, een bibliotheek, en lokalen voor het personeel.

De natuureducatieve werking richt zich hoofdzakelijk tot groepen (vooral scholen) en is seizoensgebonden (herfst-, winter- en lentewandeling). Er zijn werkboekjes aanwezig. Voor individuele bezoekers werd een folder uitgewerkt.

info : Natuurcentrum Bourgoyen-Ossemeersen
Driepikkelstraat 32, 9910 Gent (Mariakerke)
091/26 15 01

open : - van maandag t.e.m. vrijdag van 8u tot 17u
- groepen op aanvraag

prijs : gratis

eigenaar : Stad Gent
beheerder : Stad Gent, Dienst Leefmilieu (091/35 47 87)
personeel : Erwin Comhaire, bioloog
Bart De Muynck, bioloog
Annick Verstraete, regentes
Elaine Ost, onderwijzeres
Carina De Cleer, grafisch ontwerpster
Eric De Maeyer, klerk
Manuel Peeters, werkman
Isidoor De Meyer, werkman

datum van openstelling : februari 1981

6 Ecologisch natuurcentrum De Bosrand GONTRODE (Melle)

Het Aelmoeseneiebos is een gemengd loofbos van ongeveer 29 ha. Aan de rand van dit bos heeft het stadsbestuur van Gent een 'ecologisch natuurcentrum' opgericht dat onder de bevoegdheid van de 4de Directie (Stedelijk Onderwijs) ressorteert. Dit centrum vervangt de vroegere kinderboerderij De Bosrand.

Het ecologisch natuurcentrum omvat een educatieve tentoonstellingsruimte, een bibliotheek met leeshoek, een veldlabo, een les- en dialokaal, en een infobalie. Buiten werden een instructieve tuin (4000 m²) en een natuurtuin (8000 m²) met vijvers aangelegd.

De educatieve werking is seizoensgebonden en behandelt het bos, het omgeven- de landschap met agrarische activiteit, en de beide tuinen rond het centrum. Brochures en lesbrieven met opdrachten voor veldbiologie staan ter beschikking. Buiten werden de nodige infrastructuren gebouwd om natuur- en milieu-educatie in het veld mogelijk te maken bij alle weersomstandigheden.

info : Ecologisch natuurcentrum De Bosrand
Potaardestraat 10, 9231 Melle (Gontrode)
091/52 32 95

open : - van maandag t.e.m. vrijdag : 9u - 12u en 13u30 - 16u
- groepen op aanvraag

prijs : gratis

eigenaar : Stad Gent
beheerder : Stad Gent, 4de Directie (Stedelijk Onderwijs)
personeel : Monique Van Vlemmeren

datum van openstelling : september 1990

7 Natuurcentrum Walburg SINT- NIKLAAS

Het stadspark Walburg (7 ha) is een vrij artificiële biotoop : een verzameling van individuele bomen, struiken en planten zonder echte natuurlijke samenhang. Het stadsbestuur van Sint-Niklaas heeft een natuurcentrum uitgebouwd in het koets-huis in het park. Het biedt een tentoonstellingsruimte-leslokaal, een projectieruimte en een documentatiecentrum.

De educatieve werking richt zich hoofdzakelijk tot groepen, vooral scholen. Er wordt o.a. gewerkt met wisselende tentoonstellingen over natuur en milieu. Er is telkens allerlei informatie en documentatie te verkrijgen i.v.m. de tentoonstelling. Voor de leerlingen van het onderwijs zijn er werkbladen verkrijgbaar die tijdens het tentoonstellingsbezoek of nadien ingevuld kunnen worden; voor de leerkrachten is een begeleidende brochure aanwezig. De geleide natuurwandelingen worden georganiseerd in het stadspark en op het grondgebied van Sint-Niklaas en de deelgemeenten waar een vijftal natuurleerpaden werden uitgestippeld. Voor elk van die vijf natuurleerpaden wordt een begeleidende brochure uitgewerkt waarin naast een pakket basisinformatie ook werkbladen ingesloten zijn.

info : Natuurcentrum Walburg

Walburgstraat 37, 2700 Sint-Niklaas

03/766 00 55

open : - van maandag t.e.m. vrijdag : 9u - 12u en 13u30 - 16u

- groepen op aanvraag

prijs : gratis

eigenaar : Stad Sint-Niklaas

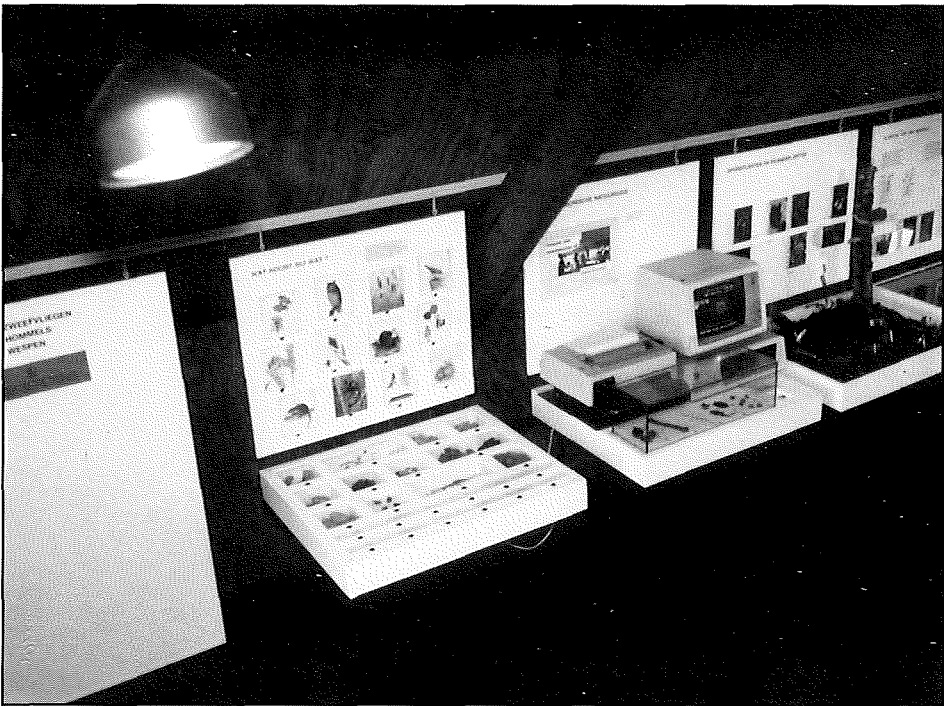
beheerder : Stad Sint-Niklaas, Dienst Leefmilieu (03/777 84 00)

personeel : Roger De Bock, technisch ir. landbouw

Cecile Van de Putte, tuinarchitecte

Hilde De Bruyne, grafisch ontwerpster

datum van openstelling : najaar 1984

8 Bezoekerscentrum Molsbroek LOKEREN

Het Molsbroek (80 ha) omvat een rijk gevarieerd geheel met een grote moerasvlakte, open water, brede rietvelden, natuurweide, elzenbosjes, populierenaanplantingen en rivierduintjes. Het gebied is als landschap gerangschikt (1975) en werd in 1981 erkend als natuurreservaat. Aan de rand van het Molsbroek beheert de v.z.w. Durme een bezoekerscentrum.

Dit centrum biedt een info- en verkoopsbalie, een grote tentoonstellingsruimte, lees- en drankhoekje (met terras), en een projectie- en klaslokaal. De tentoonstelling biedt permanente onderwerpen (landschap, vegetatie, ...) en wisselende thema's (flora- en fauna-elementen) met veel doe-elementen (natuurcomputer, elektrospel, ...) en levend materiaal (bijenkast, aquaria).

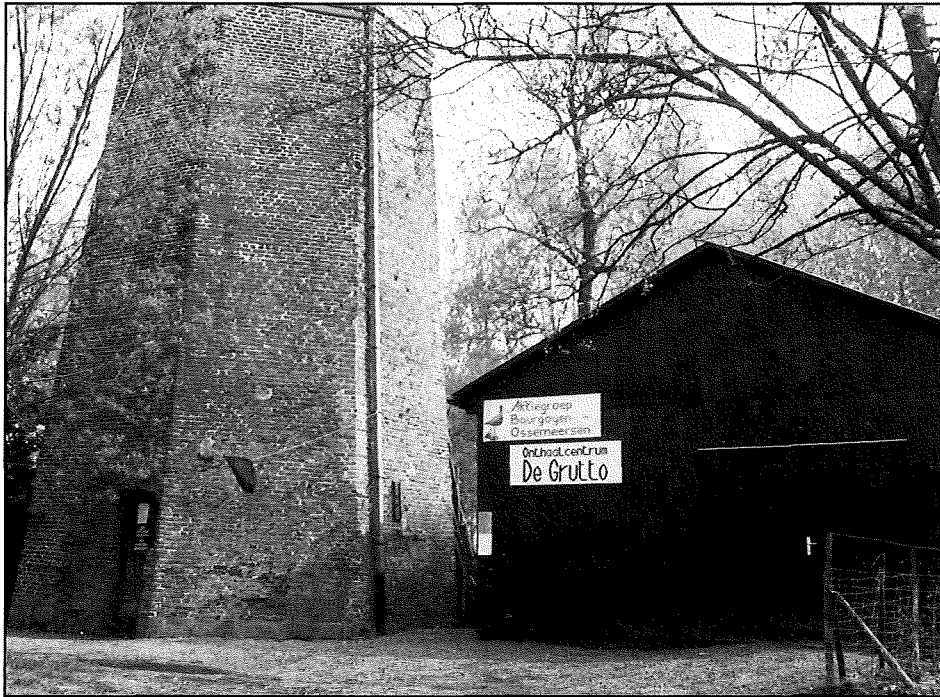
Zowel de individuele bezoekers als groepen komen ruimschoots aan hun trekken in het bezoekerscentrum. De educatieve werking met groepen gebeurt aan de hand van geleide wandelingen (met werkbladen op aanvraag).

- info : Bezoekerscentrum Molsbroek
Molsbergenstraat 1, 9100 Lokeren
091/48 30 20
- open : - zondag en feestdag : 14u - 17u
- van 1 juni tot 15 september ook op woensdag, donderdag, vrijdag en
- zaterdag : 14u - 18u
- groepen op aanvraag
- prijs : - gratis voor het bezoekerscentrum
- 25 fr. per persoon voor een geleide wandeling

- eigenaar : Stad Lokeren
beheerder : Durme v.z.w.
personeel : Willy Van Rompu, regent (natuurgids)
Bert Meys, arbeider (natuurgids)
Wendy Vrijdag, arbeidster (natuurgids)
Basiel De Clercq, arbeider
vrijwilligers

- literatuur : *Slock en Lievens* 1985
Durme v.z.w. 1986
Verstraeten 1989

datum van openstelling : maart 1986

9 Onthaalcentrum De Grutto GENT

De Bourgoyen-Ossemeersen is een natuurgebied van ongeveer 200 ha, gelegen aan de westrand van Gent langs de oevers van de Leie. Het bestaat grotendeels uit vochtig grasland dat 's winters nog gedeeltelijk onder water loopt. Het gebied is als landschap gerangschikt (1978) en gedeeltelijk erkend als natuurreservaat (1982). Naast de molen aan de Leie beheert Aktiegroep Bourgoyen-Ossemeersen v.z.w. een onthaalcentrum. Dit nieuwe centrum vervangt het in 1985 afgebrande onthaalcentrum.

Het bestaat uit één ruimte met een info- en verkoopsbalie, enkele informatiepanelen en een drankgelegenheid. Aan een tentoonstelling (met aquarium) en een bibliotheek wordt gewerkt.

De Grutto is voor individuele bezoekers alleen beperkt geopend (zondagnamiddag). Er worden geleide wandelingen georganiseerd.

info : Onthaalcentrum De Grutto
het onthaalcentrum ligt op het einde van de Mahatma Gandhistraat te Gent

open : - zondag : 15u -18u

- groepen op aanvraag

prijs : - gratis voor het onthaalcentrum

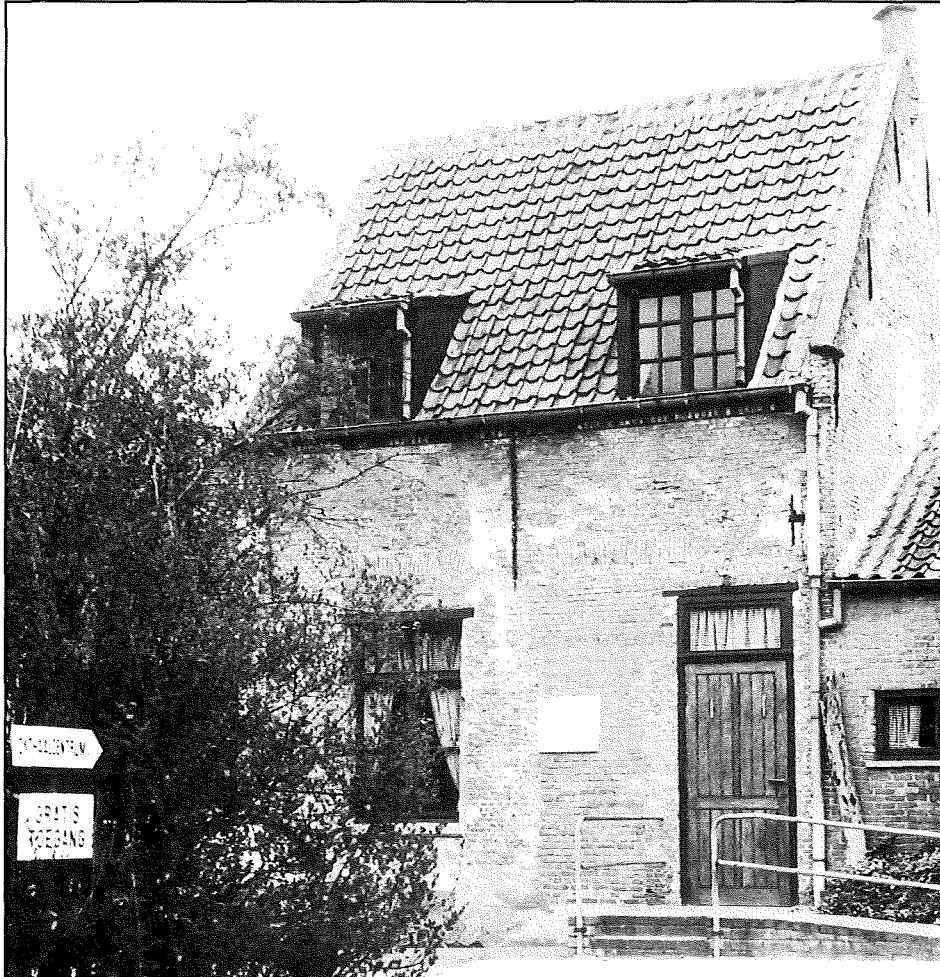
- 500 fr. voor een geleide wandeling (elke eerste zaterdag van de maand is er een gratis geleide wandeling)

eigenaar : Stad Gent

beheerder : Aktiegroep Bourgoyen-Ossemeersen v.z.w. (091/ 27 73 09)

personeel : Frank Maes, arbeider (natuurgids)
vrijwilligers

datum van openstelling : oktober 1989

10 Onthaalcentrum Het Broek BLAASVELD

Het staatsdomein Het Broek (145 ha) bestaat uit bossen (met veel populier), visvijvers en een ontoegankelijk reservaatgedeelte. Centraal gelegen bevindt zich een gebouw dat dienst doet als onthaalcentrum en als woning voor de verantwoordelijke boswachter van de Dienst Groen, Waters en Bossen (A.R.O.L.).

Het onthaalcentrum biedt naast een kleine bibliotheek een aantal tentoonstellingszalen die over twee verdiepingen verspreid zijn en die de bezoeker door kan lopen in een aangegeven volgorde. Volgende onderwerpen komen aan bod : oudheidkundige vondsten, beheer van het gebied en de Dienst Groen, Waters en Bossen, fauna en flora in bosmoerasgebieden, fauna en flora van het water.

Dit bezoekerscentrum is alleen beperkt geopend (2 namiddagen) en mikt vooral op individuele bezoekers en scholen. Die kunnen een geleide wandeling aanvragen via de houtvesterij of de boswachter.

info : Onthaalcentrum Het Broek
Het Broek 1, 2662 Willebroek (Blaasveld)
03/886 92 92

open : - dinsdag : 14u - 16u
- zondag : 14u - 18u (1 april - 30 september)
          : 14u - 16u (1 oktober - 31 maart)
- groepen op aanvraag

prijs : gratis, zowel voor het onthaalcentrum als voor een geleide wandeling

eigenaar : Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap
beheerder : A.R.O.L. - Dienst Groen, Waters en Bossen
Houtvesterij Antwerpen
ir. W. Vandenbroucke, houtvester
03/239 10 02

personeel : - Hans Van Praet, boswachter (03/886 92 92)
- bosarbeiders (5)

datum van openstelling : juli 1982

11 Bosmuseum Wildertse Duintjes ESSEN

Het gemeentelijk bos Wildertse Duintjes (41 ha) bestaat hoofdzakelijk uit naalddhout en wordt beheerd door de Houtvesterij Antwerpen van de Dienst Groen, Waters en Bossen (A.R.O.L.). Centraal gelegen bevindt zich een villa die dienst doet als bosmuseum en als woning voor de verantwoordelijke boswachter.

Dit bezoekerscentrum, dat ook bekend staat als het Kempisch Bosmuseum, heeft verspreid over twee verdiepingen een les- en dialokaal en een aantal tentoonstellingsruimten die de volgende thema's behandelen : het bos in het algemeen en het Kempische bos in het bijzonder, flora en fauna, bosbeheer, de Dienst Groen, Waters en Bossen, bosbouwmaterialen, houtstalen.

Deze accommodatie is alleen beperkt geopend (2 namiddagen) en mikt vooral op individuele bezoekers en scholen. Die kunnen een geleide wandeling aanvragen via de houtvesterij of de boswachter.

info : Bosmuseum Wildertse Duintjes (Kempisch bosmuseum)
Wildertse Duintjes 18, 2190 Essen
03/667 24 40

open : - donderdag : 14u - 16u
- zondag : 14u - 17u (1 april - 30 september)
: 14u - 16u (1 oktober - 31 maart)
- groepen op aanvraag

prijs : gratis, zowel voor het bosmuseum als voor een geleide wandeling

eigenaar : Gemeente Essen
beheerder : A.R.O.L. - Dienst Groen, Waters en Bossen
Houtvesterij Antwerpen
ir. W. Vandenbroucke, houtvester
03/239 10 02

personeel : Robert Goyens, boswachter (03/667 24 40)
bosarbeiders (8)

datum van openstelling : oktober 1982

4

12 Onthaalcentrum boshuis Ravels

RAVELS

Het staatsbos van Ravels (810 ha) in de Turnhoutse Kempen werd in het begin van de 20ste eeuw, op enkele vennen en weiden na, volledig bebost. Hiervan is 280 ha volledig voor het publiek opengesteld en voorzien van een primaire recreatieve infrastructuur (met wandelpaden, sanitair gebouw, schuilhut, ...). Het voormalige boshuis aan de rand van het bos werd door de Houtvesterij Turnhout van de Dienst Groen, Waters en Bossen (A.R.O.L.) volledig gerestaureerd en als onthaalcentrum ingericht.

Het bestaat uit een permanente tentoonstelling waarbij de historische evolutie van het staatsbos aanschouwelijk wordt voorgesteld aan de hand van typerende tijdsbeelden (foto's, werktuigen, materialen, archiefstukken, biotoop, ...) en uit een aanpalende instructieve documentatieruimte met infoborden over het actueel bosbouwkundig beheer.

Dit bezoekerscentrum werd, naar aanleiding van de 'week van het bos', op 2 oktober 1988 geopend. Het is (voorlopig) alleen open voor groepen (scholen en verenigingen). Die kunnen een geleide wandeling aanvragen via de houtvesterij of de boswachters. In het bos werd een bosleerpad uitgestippeld.

info : Onthaalcentrum boshuis Ravels
Jachtweg 27, 2380 Ravels
014/65 88 88

open : op aanvraag voor groepen
prijs : gratis

eigenaar : Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap
beheerder : A.R.O.L. - Dienst Groen, Waters en Bossen
Houtvesterij Turnhout
ir. A. Versteynen, houtvester
014/41 66 12

personeel : André Meulemans, boswachter Ravels Noord (014/65 50 60)
Martin Swannet, boswachter Ravels Zuid (014/65 57 48)

datum van openstelling : oktober 1988

14 Natuurcentrum Fort 5 EDEGEM

Het voormalige militair domein Fort 5 (33 ha) werd door het gemeentebestuur van Edegem uitgebouwd als een recreatiedomein (met vissteigers, sportaccommodaties, musea, speeltuin) maar biedt nog een flink aantal natuurlijke biotoopjes (hooilandjes, bosstukjes, ruigten, pioniersbos, ...). In één van de talrijke gebouwen in het domein heeft het gemeentebestuur een natuurcentrum opgericht dat bestaat uit een documentatie- en informatiecentrum en een ruim klaslokaal (bioklas) dat ook dienst doet als veldlabo.

Men mikt vooral op bezoekers in groepsverband (scholen en verenigingen); de openingsuren zijn hiervan afgeleid (enkel in de week open). Deze groepen kunnen een geleide wandeling in het domein aanvragen. Uit het grote aanbod educatieve werkbladen kan de leerkracht naar eigen inzichten een natuurlespakket samenstellen.

info : Natuurcentrum Fort 5
Fort 5 straat, 2520 Edegem
03/449 36 08

open : - van maandag t.e.m. vrijdag : 9u - 12u30 en 14u - 17u
- groepen op aanvraag

prijs : - gratis (tijdens de openingsuren)
- voor een weekend-rondleiding wordt een vergoeding gevraagd per uur;
160 fr (zaterdag), 250 fr (zondag). Edegemse verenigingen wandelen
aan halve prijs.

eigenaar : Gemeente Edegem
beheerder : Gemeente Edegem, Groen- en Milieudienst
personeel : Monique Isaïe, regentes
Anne Halfman, regentes
Albert Beyloos, administratieve kracht

literatuur : *Isaïe M* (1990) Aan het natuurcentrum Fort 5 te Edegem groeit ...
een tuintje. CVN-krant 19(4) : 4-7.

datum van openstelling : lente 1985

15 Pedagogische dienst De Hoge Rielen LICHTAART (Kasterlee)

De Hoge Rielen, een oud militair domein (234 ha), is een natuurgebied met veel bos (hoofdzakelijk Grove den), heiderelicten, duinen, enkele weilanden, en twee voor het publiek afgesloten natuurreservaatjes van resp. 20 en 10 ha. Het natuurbeheer op De Hoge Rielen wordt uitgevoerd door de Houtvesterij Turnhout van de Dienst Groen, Waters en Bossen (A.R.O.L.) op basis van een beheersplan dat samen met de pedagogische dienst van het domein en plaatselijke natuurgidsen (V.M.P.A.) tot stand kwam.

De Hoge Rielen is het resultaat van een heel breed samenwerkingsverband (met 50 % overheidsparticipatie). Het is een verblijfscentrum waar allerlei groepen terecht kunnen en is qua opzet een uniek project in Vlaanderen.

In één van de vele paviljoenen die verspreid staan in het domein huist de pedagogische dienst. Het gebouw omvat een zeer ruime multifunctionele zaal (educatief werkatelier) en een lokaal voor het personeel.

Het pedagogisch aanbod richt zich tot groepen en bestaat uit een gevarieerd programma rond natuureducatie : geleide natuurwandelingen, bosateliers, dag-projecten, vakkenstage, avonturometer, bosklassen.

info : Pedagogische Dienst De Hoge Rielen
Molenstraat 62, 2451 Kasterlee (Lichtaart)
014/55 59 76 - 014/ 55 57 70

open : - elke woensdag : 8u45 - 17u
- van maandag t.e.m. vrijdag : 8u45 - 17u (1 april - 30 november)
- groepen op aanvraag

prijs : - 60 fr. per deelnemer (40 fr. voor -21jarigen) voor een geleide natuurwandeling
- variabel voor andere activiteiten

eigenaar : Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap
beheerder : Algemene Dienst voor Jeugdtoerisme v.z.w.
personeel : Charlotte Van den Abeele, coördinator, licentiaat geschiedenis
Koen Leysen, regent wetenschappen
Mieke Leysen, onderwijzeres

literatuur : *Leysen K* (1990) Milieu-educatie op De Hoge Rielen te Lichtaart.
CVN-krant 20(2).

datum van openstelling : september 1983

16   Natuureducatief centrum Hanswijckhoeve   MUIZEN (Mechelen)

Om de stad Mechelen van wateroverlast te vrijwaren kocht het Ministerie van Openbare Werken een aantal gronden langs de Dijle om die als potpolder in te richten in het kader van het Sigmaplan. Dit stuitte echter op fel protest en het project werd geschrapt. Momenteel is het natuurgebied Het Mechels Broek (75 ha) als landschap gerangschikt en als natuurreservaat erkend. Het grootste deel wordt beheerd door Natuurreservaten v.z.w., een stukje door De Wielewaal v.z.w. Het bestaat hoofdzakelijk uit vochtige graslanden met veel sloten en grachten, tientallen bomputten, een vijver en enkele populierenakkers.

In het zuiden van het gebied ligt de Hanswijckhoeve die met de steun van de Koning Boudewijnstichting door Stichting Hanswijckhoeve v.z.w. werd gerestaureerd. De bedoeling ervan was het monument deels opnieuw in gebruik te nemen als hoeve, en het deels ook in te richten als een natuureducatief centrum betrokken op het aangrenzende natuurgebied Het Mechels Broek.

Het natuureducatief centrum, dat zijn basis heeft in het hooghuis van de hoeve, is alleen open op aanvraag en als er tentoonstellingen zijn. Groepen kunnen een geleide wandeling aanvragen in Het Mechels Broek.

info : Natuureducatief centrum Hanswijckhoeve
         Muizenhoek 23, 2960 Mechelen (Muizen)
         015/41 73 31

open : op aanvraag

prijs : - gratis voor het natuureducatief centrum
         - 50 fr. per persoon voor een geleide wandeling

eigenaar en beheerder : Stichting Hanswijckhoeve v.z.w.

personeel : - vrijwilligers
             - Ignace Nerinckx, bioloog, pacht momenteel de hoeve

literatuur : De Hanswijckhoeve te Muizen-Mechelen. Monografieën
             Bouwkundig Erfgoed 2. Koning Boudewijnstichting 1987: 71 p.

datum van openstelling : september 1987

17 Natuurcentrum De Paardestal NIEL

Het natuurgebied De Waelenhoek (100 ha) getuigt van de vroegere industriële activiteiten (steenbakkerijen) in de Rupelstreek. Het omvat een aantal visvijvers (oude kleiwinningsputten) en vooral opgevolde gronden waarop pioniersbos tot stand kwam. Aan de rand van het gebied heeft een lokale werkgroep een bezoekerscentrum ingericht dat op 1 oktober 1988 werd geopend.

Dit centrum bestaat uit één grote ruimte die dienst doet als permanente tentoonstellingsruimte waarin het ontstaan en de evolutie van de vegetatie in het natuurgebied behandeld worden. Bovendien kan de bezoeker er kennis maken met de enig overgebleven paardestal van de vele steenbakkerijen in de streek. Het natuurcentrum is alleen beperkt geopend (zondagnamiddag) en richt zich vooral tot individuele bezoekers. Groepen kunnen een geleide wandeling aanvragen via de conservators.

Een deel van het gebied is een B.N.V.R.-natuurreservaat en de stuwende krachten achter de restauratie en de uitbouw van dit onthaalcentrum zijn hun conservators. De Paardestal is het eerste bezoekerscentrum van deze vereniging in Vlaanderen.

info : Natuurcentrum De Paardestal
Boomsestraat 221, 2640 Niel

open : - van 1 mei tot 1 oktober elke zondag : 14u - 18u
- van 1 oktober tot 1 mei elke eerste zondag van de maand : 13u - 17u
- groepen op aanvraag via de B.N.V.R.-conservators Frank Van Der Velde (03/888 39 44) en Carine Wils (03/ 888 30 74)

prijs : - gratis voor het natuurcentrum
- 30 fr. per persoon voor een geleide wandeling

eigenaar : Gemeente Niel

beheerder : 'Werkgroep Natuur in de buurt', waarin zetelen :
- Natuurreservaten v.z.w.
- Buurtopbouwwerk Hellegat v.z.w.
- Gemeentebestuur Niel

personeel : vrijwilligers

literatuur : Wils C (1988) Natuurcentrum "De Paardestal" te Niel.
CVN-krant 18(3).

datum van openstelling : oktober 1988

18 Scheldenatuurcentrum De Notedop HINGENE (Bornem)

Langs de Schelde bevinden zich zoetwatergetijdenzones die typisch zijn voor onze lage landen. Het bijzondere ervan is ondermeer de dynamiek van eb en vloed, de stroomsnelheid, de verschillen in zoutgehalte, de slibhoeveelheid en de grote landschappelijke afwisseling van slikken en schorren, polders met wielen, ... In het hart van dit 900 ha grote gebied werd een natuurblokhut opgetrokken door de Houtvesterij van de Dienst Groen, Waters en Bossen (A.R.O.L.).

De educatieve werking vanuit dit natuurcentrum wordt verzorgd door De Notelaer v.z.w. die ook het Toeristisch Recreatief Onthaalcentrum van de Schelde uitbaat (*Bonner* 1985).

De Notedop is ingericht als les-, dia- en tentoonstellingslokaal waarbij de verschillende facetten van de Schelde als getijdenriviergebied aan bod komen.

Het Scheldenatuurcentrum richt zich tot individuele bezoekers en groepen. Individuele bezoekers kunnen het landschapsleerpad met weerbestendige informatieborden bewandelen; hiervan is een brochure aanwezig. Voor scholen en verenigingen zijn tal van educatieve programma's en werkfiches opgesteld.

info : Scheldenatuurcentrum De Notedop
Notelaarsdreef, 2680 Bornem (Hingene)

open : - zondag : 14u - 18u
- groepen op afspraak

prijs : - gratis voor het natuurcentrum
- voor een groepsactiviteit varieert de prijs naargelang het programma

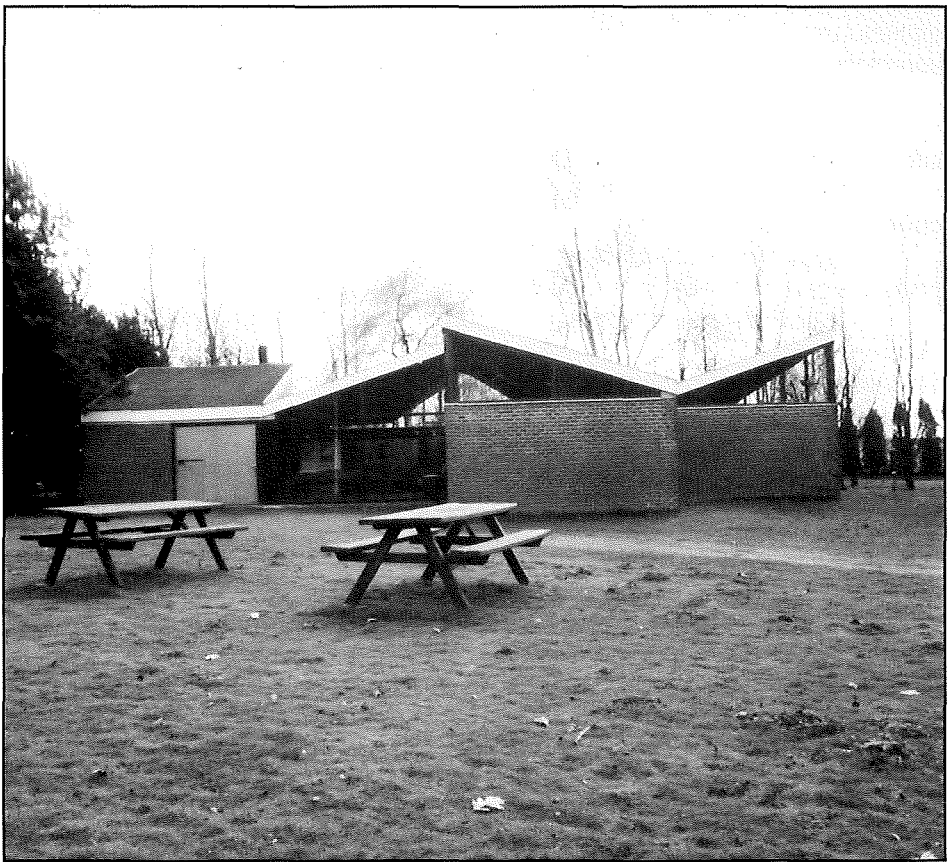
eigenaar : Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap

beheerder : De Notelaer v.z.w. (03/889 69 20 : Toeristisch onthaalcentrum)

personeel : DAC-project van De Notelaer v.z.w.

literatuur : *Van Linthout M* (1989) De Notedop, een nieuw educatief natuur- en onthaalcentrum te Hingene. CVN-krant 19(2).

datum van openstelling : maart 1989

19 Bosmuseum Hallerbos HALLE

De bosbestanden van het Hallerbos (550 ha) vertonen een grote verscheidenheid met veel loofhout (vooral beuk en eik) naast naaldhoutaanplantingen (vooral den). Aan de rand van dit boscomplex heeft de Houtvesterij Groenendaal van de Dienst Groen, Waters en Bossen (A.R.O.L.) een bosmuseum uitgebouwd.

Dit bezoekerscentrum biedt een info- en verkoopsbalie en een tentoonstellingsruimte waar zowel een permanente als een tijdelijke tentoonstelling zijn opgezet. Het permanent gedeelte belicht de geschiedenis, de ecologie en de flora en fauna van het Hallerbos.

Het bosmuseum is alleen beperkt geopend (zondagnamiddag) en richt zich vooral tot individuele bezoekers. Groepen kunnen een geleide wandeling aanvragen via de houtvesterij of de boswachter. In het bos werden een aantal bewegwijzerde wandelpaden uitgezet die op een wandelkaart werden aangeduid.

info : Bosmuseum Hallerbos
Vlasmarktdreef 4, 1500 Halle

open : - zondag : 14u - 18u, van Pasen tot half november
- gesloten in juli en augustus

- groepen op afspraak

prijs : - gratis voor het bosmuseum
- 700 fr. voor een geleide wandeling door Natuurgidsen Zuid-West
Brabant (02/380 17 52)

eigenaar : Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap
beheerder : A.R.O.L. - Dienst Groen, Waters en Bossen
Houtvesterij Groenendaal
ir. J. Zwaenepoel, houtvester
02/657 22 03

personeel : - Chris Vanden Bempt, boswachter (02/366 18 70)
- vrijwilligers (Natuurgidsen Zuid-West Brabant en De
Wielewaal v.z.w.-afdeling Halle)

literatuur : *Reviere K* (1984) Het Hallerbos en zijn museum. Brabant 2 : 8-11

datum van openstelling : oktober 1983

20 Bosmuseum Zoniënwood HOEILAART (Groenendaal)

Het Zoniënwood (4400 ha) is een uitgestrekt boscomplex met veel beuk (80%) in de nabijheid van de Brusselse agglomeratie. Het gedeelte van het Zoniënwood gelegen op het grondgebied van het Vlaamse Gewest (2450 ha) wordt beheerd door de Houtvesterij Groenendaal van de Dienst Groen, Waters en Bossen (A.R.O.L.) van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap. Deze dienst heeft een bosmuseum ingericht in de pachthoeve aan de brug van Groenendaal die ook dienst doet als boswachterswoning.

Dit bezoekerscentrum omvat twee tentoonstellingsruimten : de grootste biedt de bezoeker een permanente tentoonstelling over de fauna en de flora van het Zoniënwood met houtstalen en bosbouwmaterialen, de kleinere ruimte bevat een collectie Belgische vlinders.

Het bosmuseum is alleen beperkt geopend (zondagnamiddag) en richt zich hoofdzakelijk tot individuele bezoekers. Groepen kunnen een geleide wandeling aanvragen via de houtvesterij of de boswachter.

- info : Bosmuseum Zoniënwood
Duboislaan 6, 1990 Hoeilaart (Groenendaal)
- open : - zondag : 13u30 - 17u30, gedurende de maanden mei, juni,
september en oktober
- groepen op afspraak
- prijs : - gratis voor het bosmuseum
- 700 fr. voor een geleide wandeling door Natuurgidsen Zoniënwood
(02/657 13 79)
- eigenaar : Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap
- beheerder : A.R.O.L. - Dienst Groen, Waters en Bossen
Houtvesterij Groenendaal
ir. J. Zwaenepoel, houtvester
02/657 22 03
- personeel : René Oyen, boswachter (02/657 02 90)
- datum van openstelling : 1974

21 Infocentrum Zoniënwood OUDERGEM

Aan de rand van het Zoniënwood (4400 ha) bevindt zich het Infocentrum Zoniënwood op een gerenoveerde zolder van het vermaarde Rood Klooster te Oudergem. Dit bezoekerscentrum wordt gefinancierd door het Ministerie van het Brusselse Gewest en geanimeerd en wetenschappelijk begeleid door de Vrije Universiteit Brussel.

Het biedt een leslokaal voor de opvang van groepen (tot 25 personen) en een erg ruime tentoonstellingsruimte (met een permanent en een tijdelijk gedeelte) die ook als dialokaal gebruikt kan worden. De permanente tentoonstelling belicht het bos in het algemeen en het Zoniënwood in het bijzonder. De informatie die in dit bezoekerscentrum aangeboden wordt, is volledig tweetalig.

Het educatieve beleid richt zich zowel tot individuele bezoekers als tot groepen. Voor individuele bezoekers werd er in de onmiddellijke omgeving van het Rood Klooster een bosleerpad (met brochure) uitgezet in het Zoniënwood. Groepen kunnen een geleide wandeling aanvragen via de V.U.B.

- info : Infocentrum Zoniënwood
Rood Kloosterstraat 4, 1160 Oudergem
- open : - dinsdag, woensdag, donderdag en vrijdag : 10u - 12u en 14u - 17u
- zaterdag en zondag : 14u - 17u (zomer : 15u - 18u)
- groepen op aanvraag
- prijs : gratis, zowel voor het infocentrum als voor een geleide wandeling
- eigenaar : Ministerie van het Brusselse Gewest, Diensten voor Natuurlijke
Hulpbronnen en Leefmilieu, Waters en Bossen
- begeleiding : Vrije Universiteit Brussel
Dienst Algemene Plantkunde en Natuurbeheer
02/641 34 11
- personeel : Luk Deronde, bioloog
Michèle De Clercq, bioloog
Bart Roelandt, bioloog
Gino Asselman, graficus

datum van openstelling : mei 1985

22 Bosmuseum Pijnven EKSEL (Hechtel-Eksel)

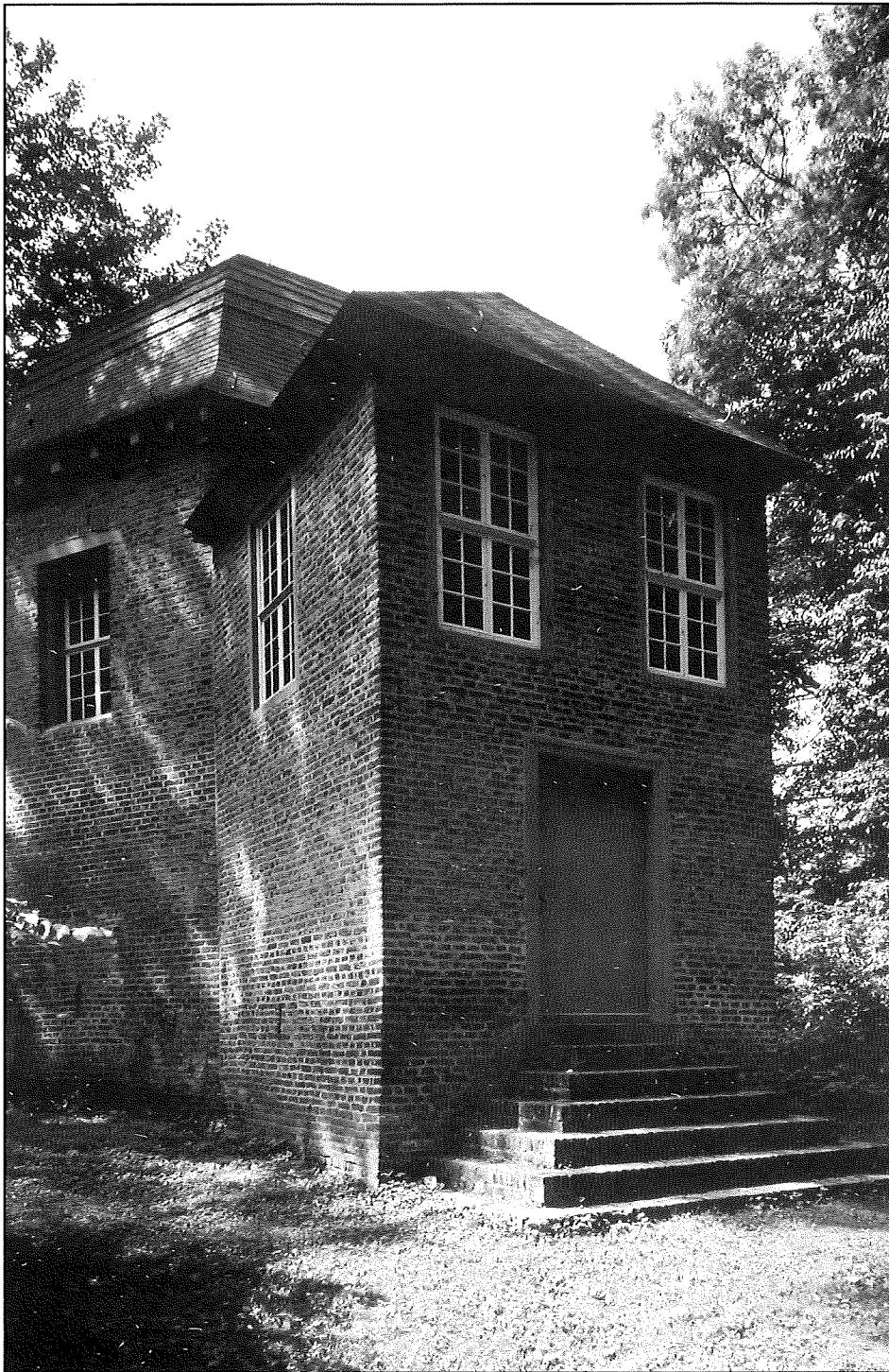
Het staatsbos Pijnven (813 ha) is, op enkele ligweiden na, bebost met overwegend naaldhout. Hiervan werd 70 ha ingericht als recreatiezone (met wandelwegen, ligweiden, schuilplaatsen, ...) en opengesteld voor het publiek.

In de onmiddellijke buurt van de grote parkeerplaats werd een bosmuseum ingericht door de Houtvesterij Hechtel van de Dienst Groen, Waters en Bossen (A.R.O.L.).

Dit bezoekerscentrum omvat twee tentoonstellingsruimten : de grootste biedt de bezoeker een permanente tentoonstelling over het bos als levensgemeenschap en bosbeheerstechnieken, de kleinere ruimte bevat een collectie vogels.

Het bosmuseum is alleen beperkt geopend (tijdens de weekends in de zomerperiode) en richt zich hoofdzakelijk tot individuele bezoekers. Groepen kunnen een geleide wandeling aanvragen via de houtvesterij.

- info : Bosmuseum Pijnven
het bosmuseum ligt in de directe nabijheid van de parking langs de Kiefhoekstraat te Eksel
- open : - zaterdag en zondag : 13u30 - 14u30 en 16u30 - 17u30, gedurende de maanden juni, juli en augustus
- groepen op aanvraag
- prijs : gratis, zowel voor het bosmuseum als voor een geleide wandeling
- eigenaar : Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap
- beheerder : A.R.O.L. - Dienst Groen, Waters en Bossen
Houtvesterij Hechtel
ir. E. Van Boghout, houtvester
011/73 41 50
- personeel : Michel Geebelen, boswachter
- datum van openstelling : 1972

23 Bezoekerscentrum Alden Biesen RIJKHOVEN (Bilzen)

Het provinciaal domein Alden Biesen (150 ha) bestaat uit een complex van gebouwen ingebed in een omgeving met parkbos, dreven en boomgaarden. Het zomerpaviljoen bevindt zich, verscholen tussen de oude bomen, achteraan in het park tegen de parkmuur. Het werd gerestaureerd en ingericht als bezoekerscentrum.

Het biedt op de gelijkvloerse verdieping een kleine tentoonstelling met diaprojectie over de bodem en geologie van het domein en de flora van het park. Op de eerste verdieping is er een tweede tentoonstellingsruimte die de architectuur van de Engelse tuin belicht (met verwijzing naar voorbeelden uit de streek).

Het zomerpaviljoen kan men alleen bezoeken op aanvraag (via de Landcommanderij) en in groep onder begeleiding van een natuurgids. Door het Provinciaal Natuurcentrum Limburg (Rekem) werd een landschapswandeling uitgewerkt in het domein waarvoor een brochure voorhanden is.

info : Bezoekerscentrum Alden Biesen
Landcommanderij Alden Biesen
Kasteelstraat 6, 3744 Bilzen (Rijkhoven) 011/41 39 13

open : op aanvraag

prijs : gratis

eigenaar : Provincie Limburg
beheerder : Provinciaal Natuurcentrum (011/71 44 44)
personeel : 12 gidsen

literatuur : Alden Biesen vroeger en nu 1988 (8) : 11

datum van openstelling : september 1987

24 Bezoekerscentrum Nieuwenhoven SINT-TRUIDEN

Het provinciaal domein Nieuwenhoven omvat een gevarieerd boscomplex van meer dan 80 ha. Het maakt deel uit van een groter geheel dat eertijds als abdijbos, later als privaat kasteelbos en nu als openbaar domein gespaard bleef van verdwijning. Het is het grootste toegankelijke bos in Haspengouws Limburg.

Het bezoekerscentrum werd ingericht in het voormalige boswachtershuis aan de rand van het bos vlakbij de visvijver, het cafetaria, de speeltuin en de parking. Het centrum omvat op de benedenverdieping een info- en verkoopsbalie, een permanente tentoonstelling over het bos, en fietsenverhuur; op de eerste verdieping een leslokaal.

De benedenverdieping is bedoeld voor de individuele recreant. Op de bovenverdieping nemen groepen deel aan ecologische dagprojecten (dagexcursies met veldwerk) o.l.v. het Provinciaal Natuurcentrum of natuureducatieve activiteiten van de natuurgidsen. In het domein zijn enkele wandelpaden uitgestippeld. Een brochure "Landschapswandeling Nieuwenhoven" en een folder met wandel- en fietsroute in de omgeving verstrekken meer bijzonderheden over bos en omgeving.

info : Bezoekerscentrum Nieuwenhoven
Provinciaal domein Nieuwenhoven
Hasseltsesteenweg, 3800 Sint-Truiden
011/68 79 81
(011/ 68 06 35 : cafetaria)

open : - van maandag t.e.m. zondag : 10u - 18u (van april t.e.m. oktober)
- groepen op aanvraag

prijs : - gratis voor het bezoekerscentrum
- voor een geleide wandeling : overeen te komen met de natuurgids(en)
- 2000 fr. voor een ecologisch dagproject Provinciaal Natuurcentrum

eigenaar : Provincie Limburg
beheerder : Provinciaal Natuurcentrum Limburg (011/71 44 44)
personeel : - domeinwachters en -arbeiders
- Natuurgidsen Nieuwenhoven (geleide wandelingen)

datum van openstelling : mei 1990

26 Museum Wateringhuis LOMMEL

Het natuurgebied De Wateringen (164 ha) ligt in het noordoosten van de gemeente Lommel dicht bij de grens met Nederland en bestaat uit vloeiveiden (geïrrigeerde heidegrond) waarvan een groot deel beplant werd met populier. Het gebied is niet vrij toegankelijk voor het publiek. Het grootste deel ervan wordt beheerd door de Houtvesterij Hechtel van de Dienst Groen, Waters en Bossen (A.R.O.L.) die ook aan de rand van dit natuurgebied een bezoekerscentrum heeft uitgebouwd i.s.m. De Wielewaal v.z.w.

Dit centrum biedt één grote tentoonstellingsruimte met een permanente tentoonstelling over de historiek en de werking van de Wateringen, enkele aspecten van de populierenteelt, onderhoudsmateriaal, aquaria.

Het Wateringhuis is alleen beperkt geopend (op zondagnamiddag). Er worden geleide wandelingen georganiseerd. Groepen kunnen ook een geleide wandeling aanvragen via de V.V.V.-Lommel.

info : Museum Wateringhuis

Oude Maai 70, 3900 Lommel

011/54 02 21 (V.V.V.-Lommel)

open : - elke eerste zondag van de maand : 14u - 18u

- ook elke zondag in juni, juli, augustus en september : 14u - 18u

- groepen op aanvraag

prijs : - gratis voor het wateringhuis

- 100 fr. (+400 fr. waarborg) voor een geleide wandeling

eigenaar : Gemeente Lommel

beheerder : - De Wielewaal v.z.w. , afdeling Noord-Limburg, conservators :

E. Wellens (011/54 40 25) en A. Mertens (011/64 94 00)

- A.R.O.L. - Dienst Groen, Waters en Bossen (Houtvesterij Hechtel)

ir. E. Van Boghout, houtvester (011/73 41 50)

personeel : vrijwilligers van de Wielewaalafdeling Noord-Limburg

datum van openstelling : juni 1983

27 Milieu- en natuurcentrum Heempark GENK

Het heempark te Genk (5 ha) ligt in het verlengde van het stadspark. Het is een verzameling van een aantal verschillende biotoopjes : een meanderend beekje, hooilandjes, moerasjes, een kleine vijver, moerasbosjes en voorts nog een instructieve tuin (bio-moestuin en kruidentuin), een bijenstal en een neerhof. Aan de rand van dit heempark werd een milieu- en natuurcentrum uitgebouwd op de benedenverdieping van een woning. De grootste ruimte doet dienst als klaslokaal voor de opvang van groepen (vooral scholen).

Dit centrum is alleen beperkt geopend (3 wekdagen tijdens het schooljaar); groepen kunnen een geleide wandeling aanvragen via het gemeentebestuur.

info : Milieu- en natuurcentrum Heempark

Hoogzij 7, 3600 Genk

011/ 35 39 11 (toestel 351)

open : - tijdens het schooljaar op dinsdag, woensdag en donderdag : 9u -12u
en 13u - 16u

- op zondagnamiddag tijdens de vakantieperiode

- groepen op aanvraag

prijs : - gratis voor schoolactiviteiten ingericht door het Milieu- en natuur-
centrum

- 500 fr. voor een geleide wandeling via een vrijwilligersvereniging

eigenaar : Gemeente Genk

beheerder : 'Werkgroep Heempark' waarin zetelen :

- Gemeentebestuur van Genk

- Dienst Leefmilieu Genk

- Groendienst Genk

- Natuur en Landschap Genk

- V.E.L.T.

- Imkersbond

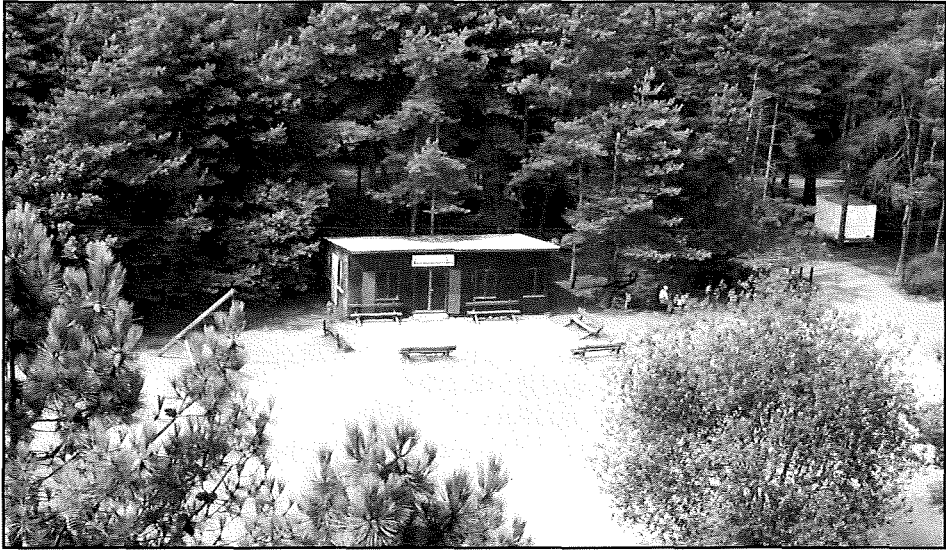
- Bond van Grote en Jonge Gezinnen Genk

personeel : - Diana Roncada, regentes wetenschappen

- vrijwilligers

literatuur : *Peumans W* (1988) Het Heempark te Genk. CVN-krant 18(1).

datum van openstelling : september 1987

28 Bosmuseum Gerhagen TESSENDERLO

Het natuurgebied Gerhagen (800 ha) is een uitgestrekt bosgebied (naaldhout) met enkele heidegronden, vennen en loofbossen. Werkgroep Ecologie Tessenderlo v.z.w. heeft een bosmuseum uitgebouwd aan de rand van dit natuurgebied, in de onmiddellijke omgeving van de V.V.V.-toren.

Dit bezoekerscentrum omvat een tentoonstellingsruimte met een permanente tentoonstelling over het landschap en de fauna en flora in Gerhagen. Er is een verzameling opgezette vogels, zoogdieren, vlinders, fossielen.

Het bosmuseum is beperkt geopend (zondagnamiddag) en richt zich hoofdzakelijk tot individuele bezoekers. In het natuurgebied werden een aantal wandelpaden bewegwijzerd waarvan een folder aanwezig is. Groepen kunnen een geleide wandeling aanvragen via de werkgroep.

info : Bosmuseum Gerhagen

Zavelberg, 3980 Tessenderlo

open : - zondag :14u - 19u, van 1 mei tot 15 oktober

- groepen op aanvraag

prijs : - gratis voor het bosmuseum

- 20 fr. per persoon voor een geleide wandeling met minstens 20 deelnemers (10 fr. voor scholen en jeugdgroepen)

eigenaar en beheerder : Werkgroep Ecologie Tessenderlo v.z.w.

(013/66 66 53)

personeel : vrijwilligers

datum van openstelling : 1980

428

---

29 Natuurhistorisch centrum De Swaen 's GRAVENVOEREN

'De Swaen' is een 18de eeuwse boerderij die omgebouwd is tot een multifunctioneel gebouw met een herberg, een informatieruimte, een leslokaal en een permanente tentoonstelling over de geschiedenis, de geologie en de flora en de fauna van de Voerstreek. Het is een combinatie van een natuurhistorisch museum en een bezoekerscentrum met betrekking tot de Voerstreek.

De eigenaar beheert dit centrum op commerciële basis en stelt natuur- en milieu-educatie voorop.

De educatieve werking richt zich zowel tot individuele bezoekers als tot groepen en gaat van streekverkenning tot meerdaagse excursies in natuurgebieden. Lesbladen zijn aanwezig.

info : Natuurhistorisch centrum De Swaen
Kinkenberg 188, 3798 's Gravenvoeren
041/ 81 13 67

open : - van maandag t.e.m. zondag : 10u - 24u (gesloten op maandag
van oktober tot mei)
- groepen op aanvraag

prijs : - gratis voor het natuurhistorisch centrum
- 500 fr. voor een geleide wandeling

eigenaar en beheerder : Sjef Wanders

datum van openstelling : mei 1988

Bezoekerscentra in wording

Hierna volgt een lijst van bezoekerscentra die waarschijnlijk in de (nabije) toekomst zullen gerealiseerd worden. De vermoedelijke naam van het centrum, het aangrenzende natuurgebied, de gemeente, en de initiatiefnemer(s) worden – indien bekend – achtereenvolgens opgesomd.

Natuureducatief centrum De Buizerd / staatsnatuureservaat De Kalmthoutse Heide / Kalmthout / Dienst Natuurbehoud (A.R.O.L.)

Natuureducatief centrum Hoge Dijken / Hoge Dijken (Roksem put) / Oudenburg (Jabbeke) / Dienst Natuurbehoud (A.R.O.L.)

Provinciaal bosmuseum Het Leen / provinciaal domein Het Leen / Eeklo / Provincie Oost-Vlaanderen

? / provinciaal domein Vinne / Zoutleeuw / Provincie Brabant

? / Hof Van Coolhem / Puurs / Gemeente Puurs

Ecocentrum Mol / provinciaal domein Zilvermeer / Mol / Provincie Antwerpen i.s.m. Gemeente Mol

Bezoekerscentrum Zoerselbos / Zoerselbos / Zoersel / Vrienden van het boshuisje en het Zoerselbos v.z.w. i.s.m. Gemeente Zoersel

? / De Blankaart / Woumen / Natuurreservaten v.z.w.

? / Zwarte Beek / Koersel / Natuurreservaten v.z.w.

? / Gerhoeven-De Rammelaars / Ham / Natuurreservaten v.z.w.

? / Fort 7 / Wilrijk / Wielewaal v.z.w. (afdeling Antwerpen-zuid)

Natuureducatief centrum Gerhagen / Gerhagen / Tessenderlo / Werkgroep Ecologie Tessenderlo v.z.w.

Bezoekerscentrum Zoerselbos

---

3 EVALUATIE VAN DE HUIDIGE SITUATIE

Evolutie in de tijd

In 1972 opent het eerste bezoekerscentrum zijn deuren, nl. het Bosmuseum Pijnven te Hechtel-Eksel. Dit was een realisatie van het toenmalige Bestuur van Waters en Bossen (Ministerie van Landbouw). In de daaropvolgende jaren nam het aantal bezoekerscentra in Vlaanderen langzaam toe.

- 1972 : Bosmuseum Pijnven - Eksel (Hechtel-Eksel)
- 1974 : Bosmuseum Zoniënwood - Hoeilaart
- 1976 : Natuurcentrum Beisbroek - Brugge
- 1980 : Bosmuseum Gerhagen - Tessenderlo
- 1981 : Natuurcentrum Bourgoyen-Ossemeersen - Mariakerke (Gent)
- 1982 : Onthaalcentrum Het Broek - Blaasveld (Willebroek)
Bosmuseum Wildertse Duintjes - Essen
- 1983 : Bezoekerscentrum Lippensgoed-Bulskampveld - Beernem
Museum Wateringhuis - Lommel
Pedagogische dienst De Hoge Rielen - Lichtaart (Kasterlee)
Bosmuseum Hallerbos - Halle
- 1984 : Natuurcentrum Walburg - Sint-Niklaas
- 1985 : Natuurcentrum Fort 5 - Edegem
Marien ekologisch centrum - Oostende
Infocentrum Zoniënwood - Oudergem
- 1986 : Bezoekerscentrum Molsbroek - Lokeren
- 1987 : Bezoekerscentrum Alden Biesen - Rijkhoven (Bilzen)
Milieu- en natuurcentrum Heempark - Genk
Natuureducatief centrum Hanswijckhoeve - Muizen (Mechelen)
Bosmuseum Pollismolen - Opitter (Bree)
Natuurhistorisch centrum De Swaen - 's Gravenvoeren
- 1988 : Infohuisje De Westhoek - De Panne
Natuurcentrum De Paardestal - Niel
Onthaalcentrum boshuis Ravels - Ravels
- 1989 : Scheldenatuurcentrum De Notedop - Hingene (Bornem)
Bezoekerscentrum Vordenstein - Schoten
Onthaalcentrum De Grutto - Gent
- 1990 : Bezoekerscentrum Nieuwenhoven - Sint-Truiden
Ecologisch natuurcentrum De Bosrand - Gontrode (Melle)

Deze centra kwamen onafhankelijk van elkaar tot stand. Hierdoor werken ze meestal vrij geïsoleerd en halen soms een laag milieu-educatief rendement

Bij welke natuurgebieden liggen ze ?

De gebieden met bezoekerscentra zijn meestal duidelijk afgebakende eenheden (natuurreserveaat, staatsbos, provinciaal domein, kasteelpark, ...); alleen een minderheid is juridisch beschermd. Uit onderstaande tabel blijkt dat er gebieden zijn met 2 bezoekerscentra. Voor zeer grote gebieden (Zoniënwoud) is dit aanvaardbaar, voor kleinere gebieden moet er gestreefd worden naar samenspraak tussen verschillende instellingen met milieu-educatieve doelstellingen om dit gebied educatief uit te bouwen vanuit één bezoekerscentrum. Drie bezoekerscentra zijn niet aan een gebied maar wel aan een streek gebonden; Marien ekologisch centrum (4), Scheldenatuurcentrum De Notedop (18), en Natuurhistorisch centrum De Swaen (29).

<i>gebied</i>	<i>ha</i>	<i>aard</i>	<i>gewestplan</i>	<i>statuut</i>	<i>beheerder</i>
1. Lippensgoed-Bulskampveld	200	B,P,H,G	N	-	Pr
2. Beisbroek	100	B,P,G,A	P	-	Gm
3. De Westhoek	350	D	R	S	Gw
5+9. Bourgoyen-Ossemeersen	200	G	N,*	L,E	Pa,Gm
6. Aelmoeseneiebos/luinen	29/1,2	B/W,G	B/N,A	-	Gm
7. Walburg	7	P	P	L	Gm
8. Molsbroek	80	W,M,G,V	R	L,E	Pa
10. Het Broek	145	W,V	N	S	Gw
11. Wilderlse Duintjes	41	B	N	-	Gw
12. Bos van Ravels	250	B,W	B	-	Gw
13. Vordenstein	98	B,P	P	-	Pr
14. Fort 5	33	P,W,G	P,*	-	Gm
15. De Hoge Rielen	234	B,W,M,G,H,V,A,D	*	-	Gw
16. Het Mechels Broek	75	W,M,G	N,R,B,A	L,E	Pa
17. Waalenhoek	100	W,G	N	-	Pa
19. Hallerbos	550	B	B,R	-	Gw
20+21. Zoniënwoud	4370	B	B,N	L	Gw
22. Pijnven	813	B	N	-	Gw
23. Alden Biesen	150	P,V,A,G	P,A,N,G	-	Pr
24. Nieuwenhoven	80	B,V,W	N	-	Pr
25. gebied rond Pollismolen	100	B,V	N	L	Pa,Gm
26. De Wateringen	164	B,W,G	N	-	Gw,Pa
27. Heempark	5	heempark	P	-	Gm
28. Gerhagen	800	B,H,W	N,R,*	-	Gm,Pr,Pa

aard : W = stilstaand water, M = moeras, G = grasland, H = heide, B = mesofiel bos,

P = park, V = valei-, moeras- en veenbossen, A = akkers, D = duinen

gewestplan : N = natuurgebied, R = natuurgebied met wetenschappelijke waarde of natuurreserveaat, P = parkgebied, B = bosgebied, A = agrarisch gebied, G = gebied voor gemeenschapsvoorzieningen en openbare nutsvoorzieningen, * = (dag)recreatiegebied

statuut : L = gerangschikt landschap, E = erkend natuurreserveaat,

S = staatsnatuurreserveaat, - = juridisch onbeschermd

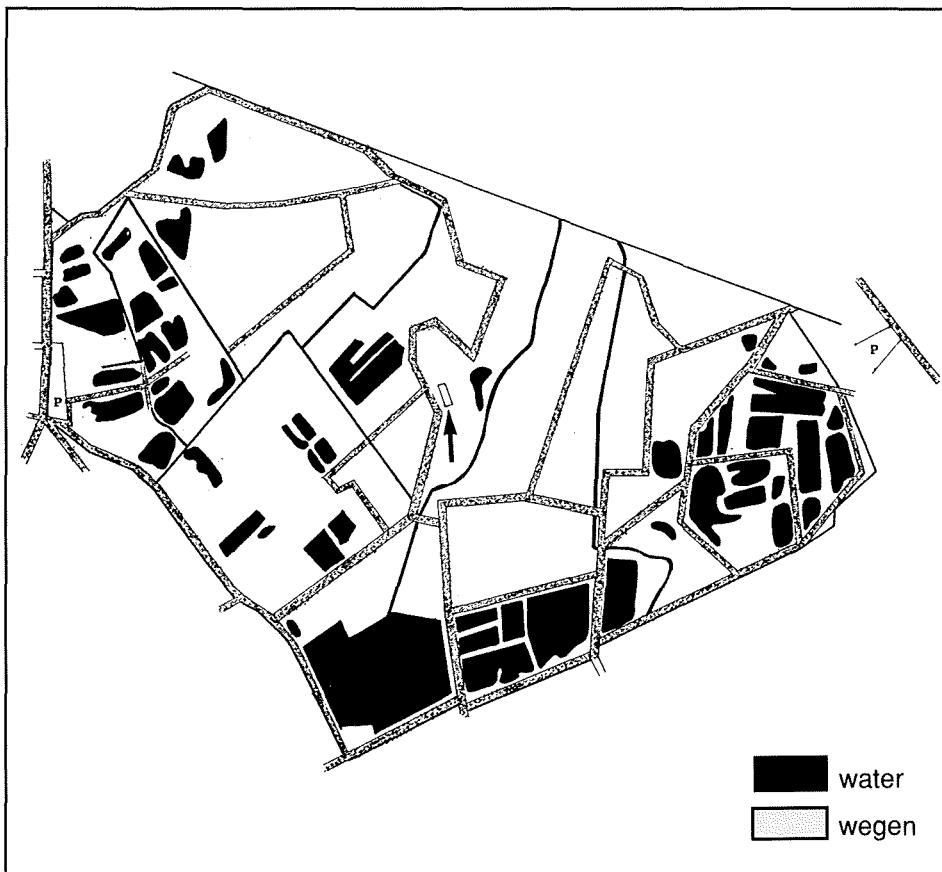
beheerder : Pa = particuliere personen en verenigingen, Gm = gemeente,

Pr = provincie, Gw = gewest

Inplanting en bereikbaarheid

De centra bij die natuurgebieden hebben slechts in de helft van de gevallen een goede inplanting, nl. aan de rand van het gebied en aan de hoofdtoegangsweg. Bijna alle centra zijn goed bereikbaar met particulier vervoer, maar slechts de helft is goed bereikbaar met het openbaar vervoer.

Inplanting en bereikbaarheid zijn bepalende factoren voor het milieu-educatief rendement van een bezoekerscentrum. Bezoekerscentra moeten daar liggen waar het merendeel van de bezoekers het gebied binnenkomt. Een centrum dat alleen bij toeval of door ingewijden te vinden is, mist zijn doel. Daarom moet bij de realisatie van een bezoekerscentrum een nieuw gebouw op de juiste plaats de voorkeur krijgen boven een bestaand gebouw dat ongelukkig gesitueerd is.

Inplanting van het Onthaalcentrum Het Broek

Architectuur en buiteninrichting

Er bestaat een grote variatie in de vormgeving van de 29 bezoekerscentra; van kleinschalige houten gebouwtjes (Gent, Tessenderlo) en parkprieeltjes (Schoten, Rijkhoven) over bakstenen huizen (Oostende, Essen) en militaire forten (Edegem) tot grootschalige kastelen (Beernem, Brugge).

Slechts bij een minderheid van de centra is er sprake van architecturaal geslaagde realisaties in harmonie met hun omgeving. Zo zou men bij nieuwbouw rekening moeten houden met verantwoorde bouwstijlen, -materialen en kleuren. Ook zijn in de onmiddellijke omgeving van het bezoekerscentrum parkeergelegenheid (voor auto's en fietsen) en borden met informatie over het bezoekerscentrum (naam, openingsdagen en -uren, behorende organisatie, ...) en over het gebied (plattegrond met aanduiding van wandelwegen en educatieve voorzieningen) onmisbaar. Voor wandelaars is het nuttig enkele houten tafels en banken te voorzien als zit- en piknikgelegenheid. Soms kan een bijkomende beplanting wenselijk zijn, of eventueel een klein arboretum of een natuurtuin (met naamkaartjes) met de belangrijkste flora-elementen uit het gebied.

In de onmiddellijke omgeving van het bezoekerscentrum kan een ecotuin met een vijver aangelegd worden.

Ruimtelijke indeling en binnenhuisinrichting

Veel bezoekerscentra bestaan uit één (multifunctionele) ruimte die ofwel als tentoonstellingsruimte, ofwel als klaslokaal wordt gebruikt. Slechts enkele centra bieden ruimtelijke voorzieningen voor verschillende doelgroepen (individuele bezoekers én groepen); nl. een onthaalinfrastructuur (met info- en verkoopsbalie, sanitair), een tentoonstellingsruimte, en een leslokaal voor de opvang van groepen (zie grondplan hiernaast). Een aantal andere voorzieningen werden in enkele centra uitgebouwd :

- veldlabo (Natuurcentrum Beisbroek)
- informatie- en documentatiecentrum (Natuurcentrum Fort 5)
- leeshoekje (Ecologisch natuurcentrum De Bosrand)
- drankhoekje (Bezoekerscentrum Molsbroek)
- collectiezaal (Bosmuseum Pijnven, Bosmuseum Zoniënwood).

De totale ruimte van een nieuw bezoekerscentrum met een breed doelgroepenbeleid zou als volgt kunnen ingedeeld worden (*Thornton* 1988) :

- inkom, receptie	: 10-15 %
- winkeltje	: 10-20 %
- tentoonstelling	: 30-40 %
- toiletten	: 5-10 %
- burelen	: 15-25 %
- klaslokaal, audiovisuele ruimte	: 5-25 %
- bergruimte, werkatelier	: 10-15 %

Vaak wordt alle aandacht geconcentreerd op de bouw van het bezoekerscentrum, zonder daarbij voldoende te denken aan de toekomstige functie van het gebouw en aan de eisen met betrekking tot de inrichting ervan. Hierdoor is het beschikbare budget meestal zodanig geslonken dat er voor de inrichting minder overblijft dan minimaal nodig is. Als vuistregel mag worden aangenomen dat 1/3 van het totaal beschikbare budget nodig is voor de inrichting (*de Heus* 1979a). Daarom is het noodzakelijk dat voor de realisering van een bezoekerscentrum eerst een totaalplan of draaiboek wordt opgesteld waarin - naast wensen voor het gebouw - ook die gegevens aanwezig zijn die nodig zijn om de architect een goed beeld te geven van het toekomstige gebruik en de inrichting. Een binnenhuisarchitect moet dan ook zo vlug mogelijk worden ingeschakeld. Gaat de architect bouwen zonder voldoende op de hoogte te zijn van het doel waarvoor het gebouw moet dienen en van de wijze waarop het wordt ingericht, dan ontstaan er bij de inrichting zeker moeilijkheden met betrekking tot lichtinval, verlichting, aansluitingen voor apparatuur, etaleren van foto's, ... Ook gegevens of wensen voor de plaats en het gebruik van water, gas, elektriciteit en verwarming moeten vòòr de bouw bekend zijn. Helaas wordt deze werkwijze in de praktijk niet altijd gevolgd, met alle gevolgen vandien. Toch is de inrichting het belangrijkste deel van de realisering. Hiermee staat of valt het welslagen van het hele project.

Wie beheert ze ?

Verschillende organisaties beheren deze bezoekerscentra : gewesten (7), provincies (4), steden en gemeenten (5), samenwerkingsverbanden (6), v.z.w.'s (6), particulieren (1).

Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap

- Onthaalcentrum Het Broek - Blaasveld (*Houtvesterij Antwerpen*)
- Bosmuseum Wildertse Duintjes - Essen (*Houtvesterij Antwerpen*)
- Onthaalcentrum boshuis Ravels - Ravels (*Houtvesterij Turnhout*)
- Bosmuseum Hallerbos - Halle (*Houtvesterij Groenendaal*)
- Bosmuseum Zoniënwood - Hoeilaart (*Houtvesterij Groenendaal*)
- Bosmuseum Pijnven - Eksel (*Houtvesterij Hechtel*)

Ministerie van het Brusselse Gewest

- Infocentrum Zoniënwood - Oudergem

Provinciebestuur

- West-Vlaanderen : Bezoekerscentrum Lippensgoed-Bulskampveld - Beernem
- Antwerpen : Bezoekerscentrum Vordenstein - Schoten
- Limburg : Bezoekerscentrum Alden Biesen - Rijkhoven (Bilzen)
Bezoekerscentrum Nieuwenhoven - Sint-Truiden

Stads- of gemeentebestuur

- Brugge : Natuurcentrum Beisbroek
- Gent : Natuurcentrum Bourgoyen-Ossemeersen
Ecologisch natuurcentrum De Bosrand
- Sint-Niklaas : Natuurcentrum Walburg
- Edegem : Natuurcentrum Fort 5

Samenwerkingsverband

- Infohuisje De Westhoek - De Panne
- Natuurcentrum De Paardestal - Niel
- Bosmuseum Pollismolen - Opitter (Bree)
- Museum Wateringhuis - Lommel
- Milieu- en natuurcentrum Heempark - Genk
- Pedagogische dienst De Hoge Rielen - Lichtaart (Kasterlee)

v.z.w.

- Centrum Middenkust v.z.w. : Mariene ekologisch centrum - Oostende
- Durme v.z.w. : Bezoekerscentrum Molsbroek - Lokeren
- Aktiegroep Bourgoyen-Ossemeersen v.z.w. : Onthaalcentrum De Grutto - Gent
- Stichting Hanswijckhoeve v.z.w. : Natuureducatief centrum Hanswijckhoeve - Muizen (Mechelen)
- De Notelaer v.z.w. : Scheldenatuurcentrum De Notedop - Hingene (Bornem)
- Werkgroep Ecologie Tessenderlo v.z.w. : Bosmuseum Gerhagen

Eénpersoonsrealisatie

- Natuurhistorisch centrum De Swaen - 's Gravenvoeren

De 6 bezoekerscentra van de Vlaamse Gemeenschap ressorteren onder de Dienst Groen, Waters en Bossen (A.R.O.L.). Slechts 4 van de 9 houtvesterijen van die dienst beheren 1 of 2 bezoekerscentra. Het Heidemuseum bij de Mechelse Heide te Maasmechelen (Houtvesterij Hasselt) sloot onlangs zijn deuren (waarschijnlijk voorgoed) wegens personeelsgebrek.

Het bezoekerscentrum van het Brusselse Gewest wordt geanimeerd en wetenschappelijk begeleid vanuit de Vrije Universiteit Brussel (Dienst Algemene Plantkunde en Natuurbeheer).

Slechts 3 provinciebesturen, 3 steden en 1 gemeente beheren 1 of 2 bezoekerscentra. De provinciale bezoekerscentra in Limburg worden beheerd vanuit het Provinciaal Natuurcentrum (zie ook hoofdstuk 1).

5 bezoekerscentra worden beheerd door een samenwerkingsverband waarin overheid en private personen en/of verenigingen zijn vertegenwoordigd.

Bij 6 bezoekerscentra wordt het beheer autonoom waargenomen vanuit een private (natuur)vereniging, nl. een v.z.w.

1 bezoekerscentrum is een particulier initiatief waarbij de eigenaar van het gebouw tevens directeur-beheerder is.

Vooraf de stads- en gemeentebesturen zijn hier sterk ondervertegenwoordigd. Nochtans: een bezoekerscentrum is géén luxe-infrastructuur, maar een boeiend en betaalbaar initiatief dat kan bijdragen tot het behoud van hun bedreigd natuurpatrimonium.

De beherende organisatie bepaalt het beleid en zorgt voor de professionele en financiële ondersteuning. Het is duidelijk dat een bezoekerscentrum beheerd door een overheid (gewest, provincie, gemeente) misschien 'bureaucratischer' zal zijn dan onder het beheer van een vereniging. Dit eventuele nadeel weegt echter niet op tegen de (meestal ruime) professionele én financiële ondersteuning.

Hoe noemt men ze ?

De officiële benaming die de beherende organisaties in Vlaanderen aan de bezoekerscentra geven, varieert sterk. Liefst 13 verschillende namen worden door elkaar gebruikt! Vooral de termen bosmuseum (6x), natuurcentrum (6x), bezoekerscentrum (5x) en onthaalcentrum (3x) worden veel gehanteerd.

Het ontbreken van een globaal beleid voor natuur- en milieu-educatie in Vlaanderen is aan deze spraakverwarring zeker niet vreemd. Uniformiteit in de naamgeving zou alvast het bezoekerscentrum als milieu-educatief instrument meer gekend maken bij de bevolking. Over de te hanteren term is discussie mogelijk. De laatste tijd wordt in Vlaanderen vooral de term 'natuurcentrum' gebruikt. Dit is een concreter begrip dan 'bezoekerscentrum' dat nogal vaag overkomt.

In Nederland draagt 80% van de 40 centra 'bezoekerscentrum' als officiële benaming (*Anonymus* 1987), dit is de letterlijke vertaling van 'visitor center'.

Doelgroepenbeleid

Voor sommige bezoekerscentra vormen *individuele bezoekers* (weekendwandelaars) de hoofddoelgroep (milieu-educatie in de vrijetijdssfeer). Andere centra daarentegen viseren vooral *bezoekers in groepsverband* (milieu-educatie in de school- en verenigingssfeer). Een derde groep is een combinatie van de 2 vorige. Centra die zich richten tot individuele bezoekers zijn vooral open in de weekends (zondagnamiddag) en hebben een tentoonstellingsruimte (soms meerdere) en een info- en verkoopsbalie. Centra die zich richten tot groepen zijn open op aanvraag en bieden een les- en dialokaal, als groep word je er voor en/of na een geleide wandeling opgevangen. Centra die mikken op individuele bezoekers én groepen combineren de voorgaande voorzieningen.

Slechts een minderheid van de bezoekerscentra ontplooit een ruim doelgroepenbeleid en bezit daarvoor de ruimtelijke voorzieningen. De meeste bezoekerscentra voeren geen actief doelgroepenbeleid. De filosofie van veel centra is dat iedereen welkom is al of niet in groep. Er moet dan ook gepleit worden om een ruim doelgroepenbeleid te formuleren, zeker voor centra die daarvoor de ruimtelijke voorzieningen hebben. Een belangrijke doelgroep vormt ook het *onderwijs*. Bezoekerscentra reiken de ideale accommodatie aan waarbij leerlingen zelf leren verkennen, zien, oordelen en een eigen visie uitbouwen. Ook minderbegaafde kinderen, kleuters en gehandicapten vinden hier wellicht een groot hulpmiddel om hun waarnemingsvermogen uit te breiden. Voor aanstaande leraars kan het bezoekerscentrum niet alleen een boeiende vorm van stage zijn, maar ook een nieuwe aanpak stimuleren voor didactische invalshoeken, lesvoorbereidingen en studieobjecten.

Educatieve werkvormen

In de meeste bezoekerscentra wordt een *permanente tentoonstelling* over het gebied uitgebouwd (met een maquette, informatiepanelen, kijkkasten). Hierbij wordt de bezoeker dikwijls aangespoord om zelf iets te doen: drukknopapparaten, luisterpalen, microscopen, computerspel. *Tijdelijke tentoonstellingen* worden ook gebruikt. Meestal behandelen ze seizoensgebonden elementen (paddestoelen, mossen) ofwel behandelen ze meer algemene thema's (het bos, zure neerslag). Sommige bezoekerscentra beschikken over *audiovisuele apparatuur*. Vooral diareeksen worden veel gebruikt. De bezoeker kan de reeks zelf starten ofwel wordt die op vastgestelde tijdstippen vertoond. In de specifieke (natuur)gebieden zijn *geleide wandelingen* (excursies) de meest gebruikte werkvorm. Voor schoolgroepen worden veelal *educatieve werkbladen* opgesteld die een verwerking in het bezoekerscentrum of op school achteraf mogelijk maken. In een aantal natuurgebieden is er soms een *natuur(leer)pad* uitgezet, d.i. een gemarkeerde wandelroute waarlangs de aandacht wordt gevestigd op flora, fauna, landschappelijke en geologische karakteristieken. In enkele gevallen wordt een natuur(leer)pad met weervaste informatieborden uitgezet.

Bij de informatie-overdracht moet men bedenken dat onpersoonlijke communicatie (via een informatiepaneel) een minder diepgaande invloed heeft dan persoonlijke communicatie (via een praatje tussen bezoekers en personeel) (*Nijkamp en Wals* 1965). De bezoeker komt voor zijn plezier naar de natuur, om te genieten van

...en wat te leren. In een bezoekerscentrum moet dan ook een
...meden worden. Daarom moet men er naar streven de informatie
...te brengen in een boeiend en afwisselend geheel met variatie in
...die, overzichtelijk, zonder daarbij belerend te zijn, rekening houdend
...schillen in kennisniveau bij de bezoekers en met de beperkte aandacht
...blik voor teksten (*de Heus 1979b, Maas Geesteranus 1973, van der*
84). Men moet ook proberen om de 'zelfwerkzaamheid' aan te wakke-
...zoeker zelf stimuleren om de informatie te vinden met eenvoudige, zelf
...apparaten. Het belangrijkste moet buiten gebeuren : de kracht van een
...centrum moet liggen in datgene wat men vandaaruit in het gebied kan
...ndelpaden (met begeleidende brochure) en geleide excursies kunnen
...n belangrijke bijdrage leveren.

*Het opstellen van werkbladen kan het milieu-educatief
rendement van een groepsbezoek aanzienlijk verhogen.*

Openingsuren en kosten voor de bezoekers

De openingsuren weerspiegelen het doelgroepenbeleid. De meeste centra zijn slechts beperkt geopend, ofwel in de weekends (voor individuele bezoekers) ofwel van maandag t.e.m. vrijdag (voor scholen). Een aantal centra zijn volledig gesloten tijdens de wintermaanden.

Een bezoekerscentrum zou het hele jaar door open moeten zijn en dit zowel tijdens de week als in het weekend (zondagnamiddag). Op die manier kunnen zowel bezoekers in groepsverband als individuele recreanten gebruik maken van de aanwezige accommodatie.

Alle bezoekerscentra zijn gratis toegankelijk voor individuele bezoekers, in de meeste gevallen kan de bezoeker ook gratis informatiemateriaal (een eenvoudige folder) mee naar huis nemen. Veel centra, vooral die van de overheid, verzorgen ook gratis geleide wandelingen. In de andere gevallen wordt een vergoeding gevraagd die ofwel een vaste som bedraagt (onafhankelijk van het aantal deelnemers), ofwel berekend wordt per deelnemer. Dikwijls gelden gevoelige prijsverminderingen voor bepaalde doelgroepen zoals kinderen en scholen.

Personeelsbezetting

De personeelsbezetting vormt een ernstig probleem en niet elk bezoekerscentrum beschikt over (geschoold) personeel. Vooral de verenigingen ondervinden hier veel problemen. De bezoekerscentra die beheerd worden door de overheid (gemeente, provincie, gewest) hebben doorgaans minder problemen met het aantal personeelsleden, hun statuut en scholingsgraad laat echter soms dikwijls te wensen over. Voor een aantal centra waren blijkbaar de financiële middelen aanwezig om de infrastructuur op te richten, maar was er achteraf weinig oog voor de personeelsbezetting en de daaraan gekoppelde educatieve werking zodat de vooropgestelde doelstellingen amper gerealiseerd worden.

Alhoewel het aantal personeelsleden en de kwalificatie ervan afgeleid zijn van de taken die het centrum zich stelt, zou elk bezoekerscentrum moeten kunnen beschikken over ten minste één educatieve medewerker met pedagogisch-didactische deskundigheid. Die moet natuurlijk gemotiveerd zijn en een goede kennis bezitten van de natuur, de cultuur, de geschiedenis en de recreatieve mogelijkheden van het gebied. Om de permanentie te verzekeren kan er met vrijwilligers en private natuurverenigingen samengewerkt worden. Ook studentenstages (van b.v. land- en tuinbouwscholen), gewetensbezwaarden en vrijgestelden van stempelcontrole kunnen personeelsproblemen tijdelijk helpen oplossen. Engelstalige literatuur stelt dat de minimale personeelsbezetting moet bestaan uit een voltijdse beheerder, twee deeltijdse educatieve medewerkers, en een deeltijdse schoonma(a)k(st)er.

Bezoekersaantallen

De educatieve werking van een bezoekerscentrum weerspiegelt zich in de bezoekersaantallen. Niet alle centra noteren die. Indien wel, wordt er niet altijd een onderscheid gemaakt tussen individuele bezoekers (ind.) en groepen (gr.). Hieronder wordt een overzicht gegeven van de bezoekersaantallen voor 1989 van een aantal bezoekerscentra. Centra die in deze lijst ontbreken werden pas in 1990 geopend of waren niet in staat (realistische) bezoekersaantallen door te geven.

Bezoekerscentrum Lippensgoed-Bulskampveld	: 23696 ind. + 40 gr.
Natuurcentrum Beisbroek	: 22000 ind. + 258 gr.
Infohuisje De Westhoek	: 25000 ind. + 70 gr.
Marien ekologisch centrum	: 5794 ind. + 109 gr.
Natuurcentrum Bourgoyen-Ossemeersen	: 280 gr.
Natuurcentrum Walburg	: 180 gr.
Bezoekerscentrum Molsbroek	: 42000 ind. + 298 gr.
Onthaalcentrum De Grutto	: 280 ind. + 11 gr.
Onthaalcentrum Het Broek	: 2329 ind. + 55 gr.
Bosmuseum Wildertse Duintjes	: 3545 ind. + 84 gr.
Onthaalcentrum boshuis Ravels	: 1000 bezoekers
Bezoekerscentrum Vordenstein	: 28157 ind. + 50 gr.
Natuurcentrum Fort 5	: 653 ind. + 289 gr.
Pedagogische Dienst De Hoge Rielen	: 336 gr.
Natuurcentrum De Paardestal	: 476 ind. + 27 gr.
Bosmuseum Hallerbos	: 1742 ind. + 165 gr.
Bosmuseum Zoniënwood	: 320 ind. + 36 gr.
Infocentrum Zoniënwood	: 125 gr.
Bosmuseum Pijnven	: 1700 ind. + 165 gr.
Bezoekerscentrum Alden Biesen	: 200 gr.
Bosmuseum Pollismolen	: 4800 ind. + 70 gr.
Museum Wateringhuis	: 2015 ind. + 123 gr.
Milieu- en natuurcentrum Heempark	: 113 gr.
Bosmuseum Gerhagen	: 4000 ind. + 16 gr.

Bij onderlinge vergelijking van bovenstaande aantallen is voorzichtigheid geboden. Molsbroek en Beisbroek ontvangen veel bezoekers, zowel individueel als in groep. Beide centra zijn hiervoor goed uitgerust en gelden als toonbeelden van bezoekerscentra in Vlaanderen. Lippensgoed, De Westhoek en Vordenstein ontvangen vooral veel individuele bezoekers. Van de centra die hoofdzakelijk groepen viseren, ontvangen vooral De Hoge Rielen, de Bourgoyen en Fort 5 er veel. Deze centra hebben hiervoor een goed uitgerust leslokaal en verzorgen geleide excursies in de specifieke natuurgebieden.

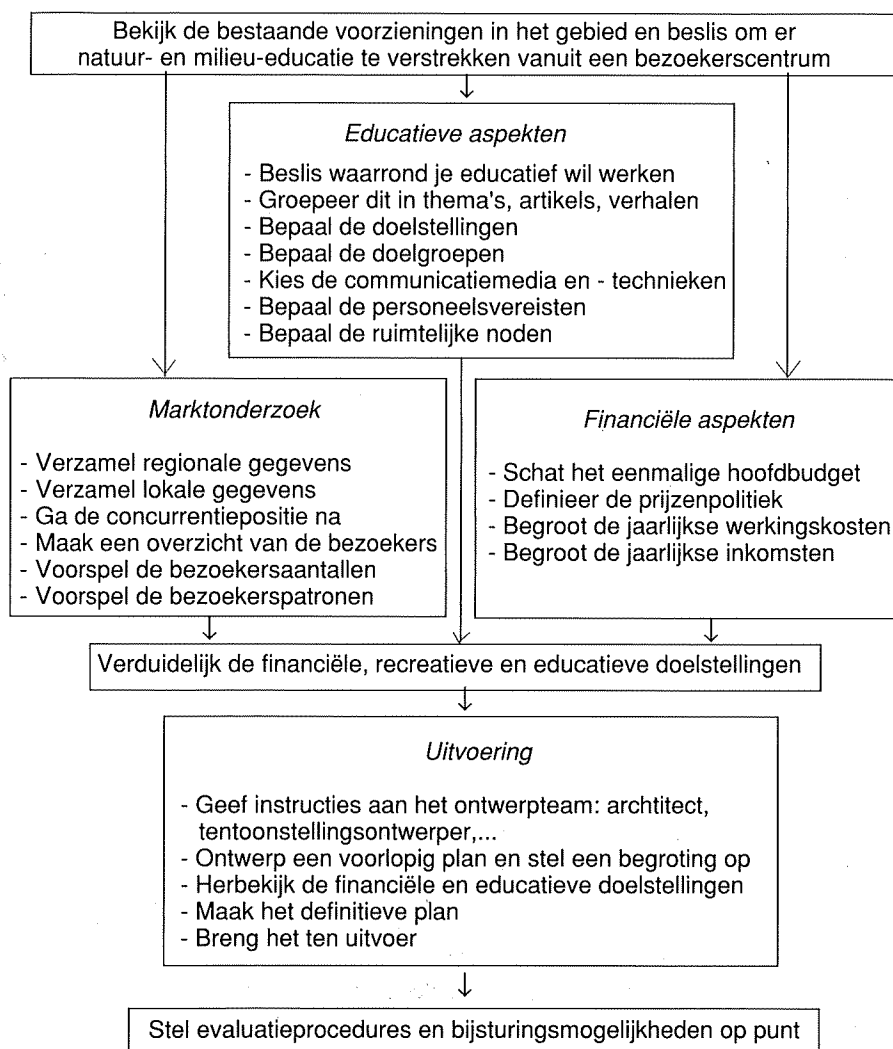
Planning en budgettering

Slechts voor een zeer klein aantal Vlaamse bezoekerscentra is het eindprodukt, nl. het gebouw en zijn educatieve werking, een onderdeel van een milieu-educatief totaalplan dat uitgedacht en neergeschreven was lang voor een architect bij de bouw betrokken werd. Al te vaak werden en worden bezoekerscentra geopend in gebouwen die veel geld kosten maar die te weinig deskundig personeel en te lage werkingsbudgetten hebben, waardoor ze een laag educatief rendement halen. Bezoekerscentra kunnen een belangrijke rol spelen bij natuurgebieden als ze grondig gepland en voldoende onderbouwd zijn. Dergelijke planning verloopt best via een milieu-educatief totaalplan. Dit is vereist omdat personeel, budgetten en politici na verloop van tijd wijzigen. Het probleem bij de planning van een bezoekerscentrum is dat het eindprodukt niet het uitgeruste gebouw is, maar wel de milieu-educatieve werking die ervan uitgaat. De belangrijkste vraag hierbij is : Wat zullen we de bezoekers bieden in en vanuit dit centrum ? Het gebouw zelf kan een eerste kennismaking zijn met het natuurgebied of de bezoeker achteraf iets bijbrengen over wat hij in dat gebied opgemerkt heeft. Vanuit het gebouw kunnen tal van dienstverlenende activiteiten georganiseerd worden: geleide natuurwandelingen, zoektochten, bewegwijzerde natuurpaden, veldstudieopdrachten voor groepen, speciale werkbladen, gezinsopdrachten e.d. Pas als hierover beslist is kunnen de andere behoeften zoals personeel, ruimtelijke voorzieningen en financiële aspecten concreet ingevuld worden.

Bij het financiële luik van de planning wordt doorgaans te weinig aandacht geschonken aan en denkwerk verricht rond het functioneren en het onderhoud van een bezoekerscentrum. De budgettering van een bezoekerscentrum omvat twee luiken : een eenmalig (hoofd)budget voor de bouw en de binnenhuis- en buiteninrichting, en een jaarlijks budget voor de functionering en het onderhoud. Het *hoofdbudget* omvat de kosten voor het milieu-educatief totaalplan, de bouw, de tentoonstelling en educatieve voorzieningen vanuit het centrum; en de lonen voor de architect, de binnenhuisarchitect, en de opsteller van het totaalplan. Voor een gemiddeld bezoekerscentrum mag hiervoor 11 miljoen frank gerekend worden, met als duurste posten de bouw en de tentoonstelling. Dit hoofdbudget wordt niet alleen bepaald door de omvang van het gebouw en de milieu-educatieve mogelijkheden voor bezoekers, maar ook door de aard van de bouwmaterialen en de werkuren. Als gemiddelde prijs per m² kan 33000 fr. genomen worden, met als uitersten 20000 en 50000 fr. Het *jaarlijkse budget* omvat enerzijds de werkingskosten voor personeel (lonen, verplaatsingen, cursussen), tijdelijke tentoonstellingen, onderhoud van het gebouw (verwarming, water, herstelling), les- en audiovisueel materiaal, speciale activiteiten, promotie, publikaties, onderhoud van de permanente tentoonstelling, beveiliging, schoonmaak. Anderzijds omvat het jaarlijkse budget ook inkomsten van deelnamegelden aan activiteiten, verkoop in de 'groene winkel', geleide wandelingen, speciale activiteiten, publikaties, drankverkoop. Het jaarlijkse budget voor een goed functionerend bezoekerscentrum mag begroot worden op 3,5 miljoen frank werkingskosten (met als duurste post personeel) en 1 miljoen frank inkomsten (de meeste inkomsten komen voort uit de verkoop van drank en educatief materiaal). Hieruit blijkt dat bezoekerscen-

tra dure accommodaties zijn zowel qua opzet als beheer, en dat subsidiëring vanuit de overheid noodzakelijk is, zeker voor verenigingen.

Bovenstaande budgettering en het planningsschema hieronder werden vertaald uit 'Focus on visitor centres', een themanummer (oktober 1988) van Environmental Interpretation, d.i. het bulletin van het Engelse Centre for Environmental Interpretation (CEI). Een kopie van dit themanummer kan men aanvragen via de werkgroep (zie hoofdstuk 4).

---

4 NAAR EEN BELEID IN VLAANDEREN ?

Milieu-educatie betekent opvoeden tot een milieubewust gedrag. Een aantal infrastructuren, waaronder bezoekerscentra, leveren hiertoe een belangrijke bijdrage.

Momenteel, mei 1990, functioneren er 29 bezoekerscentra in Vlaanderen (28 in het Vlaamse en 1 in het Brusselse Gewest). De bouw, de inrichting en het beheer ervan worden bekostigd door allerlei instanties : het gewest, de provincies, de gemeenten, samenwerkingsverbanden (werkgroepen), v.z.w.'s en particuliere personen. Een regeling voor hun financiering bestaat niet. De centra komen onafhankelijk van elkaar tot stand, een spreidingsplan ontbreekt. Hierdoor werken ze meestal vrij geïsoleerd en halen soms een laag milieu-educatief rendement. Van een specifiek beleid voor bezoekerscentra vanuit de overheid is tot op heden geen sprake geweest. Dit vloeit voort uit het ontbreken van een globaal beleid voor natuur- en milieu-educatie in Vlaanderen (*Anonymus* 1989).

De huidige Vlaamse regeringsverklaring stipuleert dat *'het beleid inzake natuureducatie zal worden verdergezet o.m. via de uitbouw van natuureducatieve centra'*. Dit kan zowel het oprichten van nieuwe bezoekerscentra als het uitbouwen van bestaande initiatieven betekenen. De Vlaamse administratie (Dienst Natuurbehoud - A.R.O.L.) heeft de uitbouw van een volwaardig bezoekerscentrum in iedere provincie als objectief gesteld. Voor de provincie Antwerpen werd het staatsnatuurreservaat De Kalmthoutse Heide (Kalmthout) aangeduid met als bezoekerscentrum het Natuureducatief centrum De Buizerd. Voor de provincie West-Vlaanderen viel de keuze op het domein Hoge Dijken (Oudenburg-Jabbeke). Voor de 3 andere provincies worden de mogelijkheden voor centra met een natuureducatieve functie nog onderzocht, concrete gebieden werden nog niet aangeduid.

Of de keuze van de 2 reeds gekende gebieden in Antwerpen en West-Vlaanderen doordacht gebeurde is een andere vraag. Bij de aanduiding van de gebieden moet er rekening gehouden worden met de geografische spreiding en de inhoudelijke werking van de bestaande bezoekerscentra. Er mogen ook geen behoeften gecreëerd worden; bezoekerscentra zijn alleen zinvol bij gebieden die druk bezocht worden. Dit vereist onderzoek, nl. tellingen van bezoekersaantallen. Als het gebied eenmaal bekend is, moeten enkele voorwaarden voor een goede werking bestudeerd worden. Zo kan een slechte inplanting het nut van zo'n voorziening volledig in vraag stellen. Tenslotte moet er ook ernstig nagedacht worden over de personeelsbezetting zodat er niet alleen in materiaal geïnvesteerd wordt, iets wat in het verleden te veel is gebeurd.

Tussen de beheerders van bezoekerscentra in het Vlaamse Gewest is er in het verleden tweemaal vergaderd (1985-Lokeren, 1986-Essen). Nadien bloedde dit

---

initiatief dood. De draad werd in mei 1990 opnieuw opgenomen via de oprichting van een 'Werkgroep bezoekerscentra bij natuurgebieden in Vlaanderen' op een contactvergadering in het Bezoekerscentrum Molsbroek (Lokeren) waarop alle beheerders van de 29 bezoekerscentra uitgenodigd waren.

Deze werkgroep fungeert als overkoepelend organisme en beoogt vooral :

- het vormen van een actief netwerk van de operationele bezoekerscentra waardoor onderling overleg, uitwisseling van informatie, gezamenlijke publikaties e.d. mogelijk worden,
- het verstrekken van informatie aan en het begeleiden van overheden, verenigingen en particulieren bij de realisatie van een bezoekerscentrum,
- het uitwerken, in samenspraak met het beleid, van een wettelijke structuur voor de uitbouw en educatieve werking van bezoekerscentra.

De folder van alle bezoekerscentra in Vlaanderen (tot mei 1990) die bij deze publikatie ingesloten zit, is alvast een eerste initiatief van deze werkgroep.

Info : Werkgroep bezoekerscentra bij natuurgebieden in Vlaanderen
p.a. Natuurcentrum Bourgoyen-Ossemeersen
Driepikkelstraat 32, 9910 GENT (Mariakerke)
091/26 15 01

---

5 BEZOEKERSCENTRA BUITEN VLAANDEREN

Amerika

Bezoekerscentra vinden hun oorsprong in Amerika. In 1924 werden de eerste 'visitor centers' opgericht door de National Park Service (Ministerie van Binnenlandse Zaken). Nu zijn ze in alle 341 nationale natuurparken te vinden en ook bij andere terreinbeherende organisaties (*Peeters* 1989). Ruimtelijk gezien zijn de meeste Amerikaanse bezoekerscentra in drie verdeeld : een ontvangsthuis, een tentoonstellingsruimte en een projectiezaal-filmhal (*van der Kloet* 1965). Harpers Ferry Center, een afdeling van de National Park Service, stelt zich dienstverlenend op voor natuurgebieden en maakt ondermeer complete inrichtingen voor bezoekerscentra. Uitgaande van de aard van het gebied (waarden, mogelijkheden, bijzondere punten) en het te verwachten of reeds bezoekende publiek stelt men vast welke media voor natuur- en milieu-educatie nodig zijn. Het bezoekerscentrum speelt daarin een belangrijke rol. Terwijl de Amerikaanse bezoekerscentra oorspronkelijk ten dienste stonden van de individuele bezoekers vormt het onderwijs later ook een belangrijke doelgroep, een trend die zich nadien ook in Europa manifesteert (*Loogman* 1982). In Amerika hecht men veel waarde aan persoonlijke communicatie waarbij men rangers (opzichters) inschakelt die zowel binnen in het centrum als daarbuiten een belangrijke rol vervullen. De Amerikaanse nationale parken worden vrij druk bezocht zodat vele bezoekerscentra enkele honderdduizenden bezoekers per jaar ontvangen (*Maas Geesteranus* 1983).

Engeland

Er zijn heel wat bezoekerscentra in Engeland, niet alleen bij natuurgebieden maar ook bij historische monumenten en archeologische terreinen. Alleen al in de 10 nationale parken samen zijn er 60 'national park information centres'. Verschillende organisaties beheren deze centra (Nature Conservancy Council, Forestry Commission, National Trust, Scottish Wildlife Trust, ...).

Frankrijk

De bescherming van de natuur en het landschap gebeurt in Frankrijk o.m. door het instellen van nationale parken (6), regionale natuurparken (24) en natuurreservaten (*van Oort* 1985). In elk van de 30 natuurparken is er een 'Maison du Parc' met een aantal (2-5) 'Satellites' (bijhuizen). De Fédération des Parcs Naturels de France schat de bezoekersaantallen in deze bezoekerscentra op twee miljoen per jaar. Bovendien bestaan er 40 'centres permanents d'initiation à l'environnement' (CPIE). Deze accommodaties leunen dicht aan bij veldstudiecentra (*van Ginkel en Boury* 1985).

West-Duitsland

Ook in West-Duitsland zijn er tal van bezoekerscentra uitgebouwd bij nationale

---

parken, natuurparken, natuurreservaten, ... Het aantal van deze centra is onder-
tussen zo groot dat de overheid er geen goed overzicht meer over heeft. De term
Naturschutzzentrum (natuurbeschermingscentrum) wordt veel gebruikt als officiële
benaming. Deze centra zijn dikwijls gelegen bij grote natuurgebieden. Daardoor
is de situatie niet zomaar vergelijkbaar met de onze. Als voorbeeld vermeld ik het
Nationalparkhaus bij het Nationalpark Bayerischer Wald (13 300 ha) dat in 1985
700 000 bezoekers ontving (*Verkade* 1987).

Nederland

Er zijn een 40-tal bezoekerscentra operationeel in Nederland. Meestal zijn ze
opgezet bij natuurgebieden en nationale parken, soms bij cultuur-technische
werken zoals de Oosterscheldedam. Alleen enkele liggen binnen een stedelijke
agglomeratie. Verschillende organisaties beheren deze bezoekerscentra : Staats-
bosbeheer, Rijkswaterstaat, grote recreatieschappen (een samenwerkingsver-
band van gemeenten), gemeenten, verenigingen en stichtingen. (De Vereniging
tot Behoud van) Natuurmonumenten beheert 4 bezoekerscentra. Op basis van het
door de Tweede Kamer vastgestelde 'Structuurschema Openluchtrecreatie' kun-
nen aan bepaalde initiatieven voor bezoekerscentra investeringssubsidies worden
verleend. Het fenomeen bezoekerscentrum is in Nederland goed bestudeerd;
hiervan getuigen de vele publikaties zoals de uitstekende CRM-nota 'Bezoekers-
centra' (*Anonymus* 1981).

Wallonië

Momenteel bestaat er geen overkoepelende organisatie van bezoekerscentra in
Wallonië. Er zijn ons maar een zestal bezoekerscentra bekend, met als uitschieter
het zeer professioneel uitgebouwde Centre-Nature Botrange (Robertville) bij het
natuurpark Hoge Venen-Eifel. De bezoekers leren er de wezenlijke aspecten van
het eerste Belgische natuurpark kennen via een permanente tentoonstelling, een
diaprojectie, een videofilmzaal, een leslokaal, een onthaal- en informatiedienst,
een lees- en documentatiecentrum, een groen winkeltje, een minicafetaria en een
speelhoekje voor kinderen. Alle audiovisuele activiteiten kunnen in vier talen ge-
volgd worden. Vanuit dit bezoekerscentrum, dat in 1988 44 000 bezoekers ontving,
kunnen heel wat activiteiten ondernomen worden.

SAMENVATTING

Een bezoekerscentrum informeert de bezoekers over het gebied dat ze bezoeken in de hoop hen aan te sporen tot een milieubewust gedrag. Bovendien kan het geschikt zijn voor het natuurbeheer en om de recreantenstroom in goede banen te leiden.

Vanaf 1972 werden bezoekerscentra in Vlaanderen uitgebouwd. Momenteel, mei 1990, zijn er 29 operationeel. De gebieden met bezoekerscentra zijn meestal relatief grote natuurgebieden. Maar de helft van de bezoekerscentra heeft een goede inplanting t.o.v. het gebied. Wat de naamgeving betreft, zitten we duidelijk met een spraakverwarring, liefst 13 verschillende namen worden door elkaar gebruikt. Verschillende organisaties beheren deze bezoekerscentra : gewesten (7), provincies (4), steden en gemeenten (5), samenwerkingsverbanden (6), v.z.w.'s (6), particulieren (1). In het doelgroepenbeleid zijn er 3 strekkingen waar te nemen : individuele bezoekers als hoofddoelgroep, bezoekers in groepsverband als hoofddoelgroep, én de twee samen. Slechts een minderheid van de bezoekerscentra ontplooit een ruim doelgroepenbeleid en bezit hiervoor de ruimtelijke voorzieningen (infobalie, tentoonstellingsruimte, klaslokaal). Tentoonstellingen (voor individuele bezoekers) en geleide wandelingen (voor bezoekers in groepsverband) zijn de meest gebruikte educatieve werkvormen. Personeel vormt een ernstig probleem, zowel het aantal als hun scholingsgraad. Niet elk bezoekerscentrum beschikt over voltijds personeel.

Om een bezoekerscentrum milieu-educatief goed te laten functioneren, moeten een aantal voorwaarden vervuld zijn : de inplanting en de bereikbaarheid moeten goed zijn; de ruimtelijke indeling moet afgestemd zijn op een breed doelgroepenbeleid en de binnenhuisinrichting moet functioneel zijn; het doelgroepenbeleid moet gericht zijn op individuele bezoekers en groepen; het bezoekerscentrum moet bijna permanent open zijn en het moet kunnen beschikken over gemotiveerd, educatief deskundig personeel; de informatie-overdracht moet op een dynamische en boeiende wijze gebeuren met de nadruk op zelfwerkzaamheid en persoonlijke communicatie; de bezoeker moet vanuit het bezoekerscentrum bewegwijzerde natuurpaden kunnen bewandelen of deelnemen aan excursies.

Van een beleid voor bezoekerscentra is tot op vandaag geen sprake geweest. Daarom werd er een werkgroep opgericht die als overlegplatform moet fungeren tussen de bestaande en geplande bezoekerscentra. De werkgroep zal als hoofd-objectief hebben een wettelijke structuur uit te bouwen om de bezoekerscentra te ondersteunen.

SUMMARY

A visitor centre informs the visitors about the area they are visiting and in this way, hopes to urge them to behave environment-mindedly. It can also be useful with respect to the management of the area and to steer the stream of day trippers in the right direction.

Visitor centres have been developed in Flanders from 1972 onwards. For the time being, May 1990, 29 centres are operational. Areas with visitor centres are most of the time relatively big nature areas. Only half of the visitor centres has a good location with respect to the adjacent area. As for naming, there is an obvious confusion of tongues : 13 different names are used with no system in it at all. Visitor centres are run by different organisations : regional (7), provincial (4), communal (5), cooperational commissions(6), clubs (6), private persons (1). In the target group policy three purports can be observed : individual visitors as the main target group; visitors in group as the main target group, individuals and groups are target groups. Only a minority of the centres unfolds a broad target group policy and has the spatial facilities for it : information desk, exhibition room, classroom. Exhibitions (for individual visitors) and guided walks (for visitors in groups) are the most common educational methods. Staff is a serious problem, their number as well as their degree of training. Not every visitor centre disposes of a full-time staff member.

A number of conditions have to be fulfilled if you want to let a visitor centre function properly : location and attainability have to be alright; the spatial arrangement should be in tune with a wide target group and the interior designing has to be functional; the target group policy should be directed at individual visitors and groups; the visitor centre has to be quasi permanently accessible and should dispose of a motivated staff member who is also an educational expert; the transfer of information should happen in a dynamic, fascinating way with stress on self-activity and personal communication; from the visitor centre visitors must be able to walk on signposted nature paths or be able to participate in guided walks.

So far, a visitor centre over-all policy in Flanders has been out of the question. Therefore a study group has recently been established. It will function as a consultative platform between existing and planned visitor centres. One of its main objectives will be working out a legal structure for backing the centres.

LITERATUURLIJST

- Anonymus (1979) Eindrapport. Inhoudelijke Werkgroep Bezoekerscentrum Molsbroek, Lokeren : 72 p.
- Anonymus (1981) Bezoekerscentra. Een beleidsvisie inzake bezoekerscentra in Nederland. Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, 's-Gravenhage : 64 p.
- Anonymus (1987) Natuur- en milieu-educatie in bezoekerscentra. Advies over het te voeren beleid. Natuurbeschermingsraad, Utrecht : 51 p.
- Anonymus (1989) Voorstellen voor een beleid inzake natuur- en milieu-educatie in Vlaanderen. Centrum voor Natuurbeschermingseducatie v.z.w., Antwerpen : 6p.
- Bonner P (1985) De Notelaer : toeristisch-recreatief onthaalcentrum van de Schelde. CVN-krant 15(3) : 5-9.
- Broeckx J (1984) Het natuureducatief centrum van het provinciaal domein 'Lippensgoed-Bulskampveld' te Beernem. CVN-krant 14(1) : 13-16.
- Casteels V, Stryckers P, Vandendries H (1986) Overwegingen rond veldstudiecentra. CVN-krant 16(2) : 1-5.
- de Heus C (1979a) De inrichting van bezoekerscentra (1). Recreatievoorzieningen 11(1) : 33-35.
- de Heus C (1979b) De inrichting van bezoekerscentra (2). Recreatievoorzieningen 11(2) : 59-63.
- de Heus C (1979c) De inrichting van bezoekerscentra (3). Recreatievoorzieningen 11(3) : 114-115.
- den Hertog B (1986) Milieu-interpretatie of milieu-educatie ? Recreatie 24(8) : 9-13.
- De Muynck B (1989) Het bezoekerscentrum als milieu-educatief instrument. CVN-krant 18(4) : 6 - 15.
- de Wolf M (1981) Bezoekerscentra en milieu-interpretatie. Recreatievoorzieningen 13(6) : 282-285.
- Durme v.z.w. (1986) Bezoekerscentrum Molsbroek te Lokeren. CVN-krant 16(3) : 6-10.
- Geusens J (1986) Het provinciaal natuurcentrum te Rekem (Limburg). CVN-krant 16(4) : 2-6.
- Geusens J (1988) Provinciaal Natuurcentrum Rekem. Leefmilieu 11(4) : 104-111.
- Hens L, De Decker P, Dooms L, Susanne C (1988) Milieu-educatie in Vlaamse gemeenten. Leefmilieu 11(1) : 7-11.
- Huitzing D (1978) Gids voor natuur- en milieu-educatie. Kosmos, Antwerpen : 206 p.
- Isaïe M (1990) Aan het natuurcentrum Fort 5 te Edegem groeit ... een tuintje. CVN-krant 19(4) : 4-7.
- Leys J, Becuwe M (1978) Plaatselijke natuureducatieve voorzieningen. Groenkontakt 10 : 24-27.
- Leysen K (1990) Milieu-educatie op De Hoge Rielen te Lichtaart. CVN-krant 20(2).
- Loogman K (1982) Bezoekerscentrum in dienst van het onderwijs? Recreatievoorzieningen 14(7) : 341-342.
- Maas Geesteranus C (1973) Het gebruik van enkele milieu-gerichte bezoekerscentra in Nederland. Vakgroep Voorlichtingskunde, Landbouwhogeschool Wageningen : 67 p.
- Maas Geesteranus C (1983) Verslag van een studiereis naar de Verenigde Staten ten behoeve van de natuur- en milieu-educatie in Nederland.

-
- Ministerie van Landbouw en Visserij, Den Haag : 63 p.
- Nijkamp J A, Wals H (1965) Centra voor natuurrecreatie rond Den Haag.
Mens en Natuur 16(5) : 11-20.
- Peeters A (1989) Natuurparken in de VS. V.U.M., Groot-Bijgaarden : 38 p.
- Peumans W (1988) Het Heempark te Genk. CVN-krant 18(1).
- Punie J (1984) Milieu-educatieve mogelijkheden voor gemeentebesturen. Een beschrijvend onderzoek. Eindwerk Getuigschrift in de Menselijke Ecologie, Vrije Universiteit Brussel : 74 p.
- Reviere K (1984) Het Hallerbos en zijn museum. Brabant 2 : 8-11.
- Stryckers P (1980) Het natuurmuseum M. Thiery te Gent. CVN-krant 10(1) : 12-15.
- Stryckers P (1989) Milieu-educatieve infrastructuur in Vlaanderen. CVN-krant 19(3).
- Stryckers P, De Staercke M (1981) Kinderboerderijen als hulpmiddel voor natuur- en milieu-educatie. CVN-krant 11(1) : 4-8.
- Slock W, Lievens C (1985) Bezoekerscentrum Molsbroek Lokeren. M&L 4(6) : 40-47.
- Thornton R (1988) Involving the designers. Environmental Interpretation, Bulletin October : 13.
- van der Kloet W G (1965) Het bezoekerscentrum als wegwijzer in de natuur.
Mens en Natuur 16(5) : 3-10.
- van der Linden J W (1982) Het functioneren van bezoekerscentra.
Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk : 58 p.
- van der Linden J W (1983) Bezoekerscentra en voorlichting.
Instituut voor Milieuvraagstukken, Vrije Universiteit Amsterdam : 128 p.
- van der Linden J W (1984) Het publiek van bezoekerscentra. Recreatie 22(1) : 6-9.
- van Ginkel J, Boury F (1985) Verslag van een studiereis naar Franse veldstudiecentra.
Stichting Veldstudiecentra Orvelte, Drenthe : 53 p.
- Van Linthout M (1989) De Notedop, een nieuw educatief natuur- en onthaalcentrum te Hingene. CVN-krant 19(2).
- van Oort G M R A (1985) Het Parc Naturel Régional du Pilat : een opmerkelijk park onder de rook van Saint-Etienne. Recreatie 23(2) : 10-15.
- Verkade J (1987) Nationaal park het Beierse Woud. Natuurgerichte recreatie is toeristische trekpleister. Recreatie 25(8) : 4-7.
- Verstraeten A (1989) Molsbroek in woord en beeld. Durme v.z.w., Lokeren : 28 p.
- Weernekens G C (1981) Bezoekerscentra in Nederland. Recreatie 19(6) : 4-7.
- Wils C (1988) Natuurcentrum "De Paardeval" te Niel. CVN-krant 18(3).

Gebruikte afkortingen

A.R.O.L. : Administratie voor Ruimtelijke Ordening en Leefmilieu
B.N.V.R. : Belgische Natuur- en Vogelreservaten
C.V.N. : Centrum voor Natuurbeschermingseducatie
J.N.M. : Jeugdbond voor Natuurstudie en Milieubescherming
V.E.L.T. : Vereniging voor Ecologische Leef- en Teeltwijze
V.M.P.A. : Vereniging voor Milieu-educatie Provincie Antwerpen
V.U.B. : Vrije Universiteit Brussel
V.V.V. : Vereniging voor Vreemdelingenverkeer

Foto's

Volgende personen en instellingen stelden foto's ter beschikking : E. Ost, P. Stryckers, G. Bogaert, R. De Bock, M. Steenbrugge, H. Van Praet, B. Van Houtte, J. De Boeck, J. Winckelmans, J. Zwaenepoel, A. Versteynen, L. Deronde, A. De Nil, J. Martens, J. Wassenberg, A. Mertens, Westvlaamse Vereniging voor de Vrije Tijd v.z.w., Centrum Middenkust v.z.w., Werkgroep Natuur in de Buurt, Werkgroep Ecologie Tessenderlo v.z.w., Vrienden van het boshuisje en het Zoerselbos v.z.w., Durme v.z.w., Provincie West-Vlaanderen, Provincie Antwerpen, Stad Brugge, Gemeente Edegem, Gemeente Genk, Pedagogische dienst De Hoge Rielen, Provinciaal Natuurcentrum Limburg, Ecologisch natuurcentrum De Bosrand.

STICHTING LEEFMILIEU

De Stichting Leefmilieu v.z.w. (opgericht 4 mei 1970), werkend onder auspiciën en met de steun van de Kredietbank, wil de beleidsverantwoordelijken en het brede publiek in Vlaanderen op een wetenschappelijk gefundeerde wijze informeren over de leefmilieuproblematiek en haar mogelijke oplossingen. Tevens wil zij het milieu-onderzoek en de milieu-educatie in Vlaanderen bevorderen en in het algemeen optreden als katalysator van milieuverbeterende initiatieven.

Een greep uit haar initiatieven :

1 Milieu-informatie (via eigen publikaties)

- Tweemaandelijks tijdschrift 'Leefmilieu'
- Naslagwerk 'Juridisch Milieucompendium' (Belgische, Europese en internationale milieuwetgeving)
- Reeks 'Monografieën Stichting Leefmilieu' (i.s.m. DNB/Uitgeverij Pelckmans)
- Reeks wetenschappelijke 'Dossiers Stichting Leefmilieu'
- Reeks 'Leefmilieu-Documentatie'
- Een nieuwe reeks 'Leefmilieu-Visies', met als eerste in de rij het erg succesrijke essay 'De ogen van de panda' (E. Vermeersch)
- Het lees-, kijk- en doeboek 'Natuurbeheer' (i.s.m. Natuurrerservaten v.z.w. en het Instituut voor Natuurbehoud)
- De 'Milieugids' (i.s.m. Kluwer Editorial), die de opvolger vormt van het destijds zelf uitgegeven 'Adresboek'

2 Milieu-educatieve initiatieven

- Jaarlijkse 'Jeugdactie Natuurbeheer en Landschapszorg' (financiële steun aan jongerenprojecten)
- Educatieve audio-visuele produkties 'Water' en 'Bodem', gekoppeld aan zgn. 'Milieutrips'
- Een educatieve folderreeks 'Milieusparen' (met concrete tips voor een milieuvriendelijk gedrag)
- Een rondreizende tentoonstellingsstand rond het thema 'Milieusparen'

3 Dienstverlening

- Een goed uitgebouwd milieudocumentatiecentrum, met gespecialiseerde milieubibliotheek
- Telefonisch, mondeling en schriftelijk dienstbetoon.

Raad van beheer

Herman Baeyens, Jan Baeyens, Jan Bosselaers, Hubert David, Leo Dooms, Vera Dua, Jan Hublé, Wilfried Janssens, Paul Knapen (voorzitter), Pieter Leroy, D. Luc Massart, Emiel Meeussen, Louis-Paul Suetens, Renaat Tijskens, Ernest Van Buynder, Guido Van Gheluwe, Marcel Van Miegroet, Rudy Verheyen, Michel Willems.

Secretariaat

Staan steeds tot uw dienst : Bavo Rombouts, secretaris, Marc De Coster, wetenschappelijk medewerker, Hilde Van den Berge, educatief medewerkster, Ingrid Pauwels, administratief medewerkster, Marc Van Pottelberghe, bibliothecaris.

Adres : Kipdorp 11, 2000 Antwerpen - tel.: 03/231 64 48, fax: 03/231 76 81
Openingsuren secretariaat en documentatiecentrum : alle werkdagen tussen 9 en 17 uur.

GEERS OFFSET NV - OOSTAKKER

STICHTING LEEFMILIEU